

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM ÉS ELŐDEI TÖRTÉNETE

II. rész

A kolozsvári egyetem története
az alapítástól a szegedi újrakezdésig
1872–1921

Főszerkesztő:
Marjanucz László

Szerkesztők:
Antal Tamás – Vajda Tamás

SZEGED
2022

Lektorálta:
Blazovich László

A névmutatót összeállította:
dr. Kámán-Gausz Ildikó és Vajda Tamás

A képeket válogatta:
Vajda Tamás

Olvasó korrektor:
Pető Bálint

© Szerzők, szerkesztők, 2022

Tördelés és nyomdai kivitelezés:
Innovariant Nyomdaipari Kft., Algyő

Ügyvezető:
Drágán György

Kiadja:
Szegedi Egyetemi Kiadó

ISBN 978-963-306-863-2

Szeged, 2022

TARTALOMJEGYZÉK

Köszöntő (<i>Rovó László</i>)	13
Bevezetés (<i>Marjanucz László</i>)	15
Az alapítástól a névadásig (<i>Mariska Zoltán</i>)	17
I. Ideiglenes egyetem Kelet-Magyarországon	17
1. Előzmények	17
2. Az alapítás	21
3. Jogelődök és társintézmények.	24
3.1. A Kolozsvári Jogakadémia	24
3.2. Orvos-Sebészi Tanintézet	26
3.3. Társintézmények	27
II. Szervezeti felépítés és működés	29
1. Az egyetemi szint	29
2. Kari szint	31
3. Egyetemi segédhivatalok	31
III. Az egyetem foglalkoztatási rendszerei.	32
1. Nyilvános rendes tanár (Public ordenarius).	32
2. Nyilvános rendkívüli tanár (Public extraordenarius)	32
3. Magántanár (Privätdocent)	33
4. Helyettes tanár.	33
5. Címzetes nyilvános rendkívüli tanár	34
6. Magántanító/Előadó	35
7. Berendelt középiskolai tanár/tanító.	35
8. Tudományos segéd személyzet	36
9. Kisegítő személyzet	37
IV. Az egyetemi ügyvitel általánosságai	38
V. Tíz év gondjai	41
1. Erdélyi Múzeum Egyesület és az egyetemi könyvtár	41
2. Karolina kórház	43
3. Az egyetem belső gondjai.	44
4. Az elhelyezés	49

Telkek, épületek, építkezések –	
ahol az egyetemi munka folyt (<i>Gaal György</i>)	51
I. A munkába indulás színhelyei	51
1. A jezsuita, majd főkörmányszéki épületek	51
2. A Mikó-kert	57
3. A líceumépület	58
4. Az orvosi kar intézetei és kórházai	59
II. Saját otthon teremtése – a nagy építkezések.	66
1. A Vegytani Intézet.	68
2. Az anatómia és az élettan épületei	70
3. Az új központi épület	73
4. Az új kórházépületek	85
III. Építkezések, ház- és telekvásárlások	
a századfordulótól a világháborúig	94
1. A színházépület	95
2. Könyvtár és Állattani Intézet	96
3. Növénytani Intézet és Régészeti Intézet	100
4. A Mensa Academica.	102
5. Az Orvosi Kar újabb épületei.	103
IV. Összegzés	108
Rektorok, Rektori Hivatal (<i>Mátyás Zoltán – Vajda Tamás</i>).	109
I. Az egyetem szerkezetének kialakítása	109
1. Az indulás miniszteri biztos által koordinált időszaka	109
2. A rektorválasztás időpontja és rendje.	113
II. A rektor igazgatási feladatai és jogai.	119
1. A jogkörök korlátozottsága	119
2. Rektori jogkörök a hallgatók tanulmányi és fegyelmi ügyei felett	122
3. A rektor jogkörei a hallgatók egyesületei felett	124
III. A rektorok közéleti szerepe	127
IV. A rektori hatalom reprezentációja	130
V. A prorektor jogköre és hivatalviselési rendje	133
VI. Az Egyetemi Tanács jogai	136
VII. Rektori adminisztráció és a hivatal kiépülése	140
A Jog- és Államtudományi Kar (<i>Antal Tamás – Balogh Elemér</i>)	145
I. Az egyetemi szintű jogi oktatás vázlatja a dualizmus korában	145
1. Jogászképzés a kolozsvári egyetemalapítás idején	145
2. A jogi oktatás jellemzői az egyetemi névadást követően	149

3. Az 1911. évi reformok után	154
II. Fragmentumok a kolozsvári jogi kari oktatómunkából	156
1. A szemináriumi rendszer	156
2. Tantárgyak és tanulmányok	160
III. A Jog- és Államtudományi Kar tudománytörténete.	166
1. Történeti, elméleti tudományok.	169
1.1. Római jog	169
1.2. Jogtörténet	171
1.3. Jobbölceselet, nemzetközi jog	172
1.4. Egyházjog.	175
2. Civilisztika	177
2.1. Magyar és osztrák magánjog	177
2.2. Polgári perjog	182
2.3. Kereskedelmi és váltójog	185
3. Közjog.	187
3.1. Politika	187
3.2. Büntetőjog, büntető perjog.	197
3.3. Közigazgatási jog és pénzügyi jog	193
4. Gazdaságtudományok.	196
4.1. Statisztika	196
4.2. Nemzetgazdaságtan.	198
Orvostudományi Kar (<i>Mariska Zoltán</i>)	201
I. Előzetes megjegyzések.	201
II. A professzorok seregszempléje	201
III. Orvostudományi magántanárok	240
IV. Oklevelek	248
V. Képzések és tanfolyamok a karon	249
VI Záró gondolatok	250
Gyógyszerészképzés (<i>Péter H. Mária</i>)	253
I. Gyógyszerészképzés és -képesítés jogszabályai	253
1. Az egyetemi gyógyszerészképzést megelőző fontosabb rendeletek.	253
2. A gyógyszerészek képzésre vonatkozó 1872 utáni jogszabályok	254
II. Az egyetemi gyógyszerészképzés Kolozsváron	257
III. A gyógyszerészhallgatók vizsgáztatására alakult bizottságok	260
IV. Az Egyetemi Gyógyszertár megszervezése és működése	261
V. Gyógyszerészhallgatók.	265

1. A gyógyszerészhallgatók száma	265
2. A gyógyszerészek doktori képzése, doktori vizsgák	269
3. Ösztöndíjak a gyógyszerészhallgatók számára	274
VI. Következtetések	275
Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar (<i>Toth Szilárd</i>).	277
I. Bölcsészet/filozófia	277
II. Magyar nyelv- és irodalom.	282
III. Magyar irodalomtörténet (1890-től).	287
IV. Urál-altaji összehasonlító nyelvészet (1893/1897-től).	290
V. Latin klasszika-filológia	293
VI. Ógörög klasszika-filológia	296
VII. Német nyelv és irodalom	300
VIII. Román nyelv és irodalom	303
IX. Francia nyelv és irodalom (1895-től)	309
X. A történelem tudományterület tanszékei	311
1. A magyar történelem tanszék	311
2. Az egyetemes történelem tanszék.	314
3. Az ókori egyetemes történelem tanszék (1889).	319
4. A történelmi segédtudományok/régészet tanszék	320
5. Magyar művelődéstörténet (1896-tól).	328
XI. Földrajz (1872/1874-től).	330
XII. Neveléstudomány/pedagógia	336
Matematika- és Természettudományi Kar (<i>Hannus István – Wanek Ferenc – Erdei László</i>)	343
I. Tanegységek és tanárok (1872–1919)	343
II. A matematika oktatása.	345
1. Elemi mennyiségtan.	345
2. Felsőbb mennyiségtan.	348
3. Ábrázoló geometria	353
III. A fizika oktatása	354
1. Kísérleti fizika	355
2. Elméleti fizika	358
3. Gyakorlati Fizikai és Elektrotechnikai Tanszék.	363
IV. A kémia oktatása	363
1. Vegytani Intézet	363
2. Kémiai Technológiai Tanszék.	369
V. Az ásvány- és földtan tanítása	370

VI. A biológia oktatása.	382
1. A Növénytani Intézet története.	382
2. Növényrendszertani Tanszék	390
3. Állattani tanszék.	392
VII. Fejezetek a kar működéséből.	398
Az egyetem diáksága (Karády Viktor)	403
I. Kolozsvár iskolaváros	403
II. A kolozsvári egyetem diák közönsége a korabeli felsőoktatás piacán	415
III. A társadalmi kiválasztás a két tudományegyetem diákságában: felekezetek, etnikai háttér, anyanyelv és társadalmi rétegeteret	427
IV. A rekrutáció mintázatai a női diákság jelenléte és a regionális háttér szempontjából a két tudományegyetemen.	443
V. Az egyetemek működésének anyagi és személyzeti feltételei	454
VI. A kolozsvári egyetem diákságának rekrutációja karok és néhány kombinált változó szerint	465
VII. Jelzések a kolozsvári egyetem diáksága tanulmányi körülményeire és pályájára	477
VIII. Konklúzió	489
A tanárképzés és a gyakorlóiskola története (Vajda Tamás)	493
I. A tanárképzés szabályozásának kezdetei.	493
II. A Kolozsvári M. Kir. Középpiskolai Tanárképző Intézet	497
III. A tanárképző intézet szervezete	506
IV. A gyakorlóiskola hiánya	513
V. A kolozsvári Tanári Kör szerepe	517
VI. A tanárvizsgálat szabályozása	521
1. A tanárvizsgálat budapesti szervezete.	521
2. A Kolozsvári Országos Középpiskolai Tanárvizsgáló Bizottság	523
Diákegyesületek, diákjóléti intézmények a kolozsvári egyetemen (Osváth Zsolt)	529
I. Bevezetés.	529
II. Diákegyesületek történeti előképei: diákközösségek a történeti Magyarország felsőoktatási intézményeiben a kolozsvári egyetem első diákegyesületének megalakulásáig (1874-ig).	529
1. Diákegyesületek a magyarországi felsőoktatási intézményekben és ezek típusai a kolozsvári egyetem első diákegyesületének megalakulásáig (1874-ig)	529
2. A felsőoktatási intézmények diákegyesületeinek típusai	532

III. Diákegyesületek, diákjóléti intézmények	
a kolozsvári egyetemen (1874–1919)	533
1. Áttekintés	533
2. A Kolozsvári Tudományegyetemi Kör	536
3. Kolozsvári Tudományegyetemi Kör kiadványai	544
3.1. A Kolozsvári Tudományegyetemi Kör aprónyomatványai	545
3.2. A kolozsvári egyetemi diáklapok	546
3.3. A Kolozsvári Egyetemi Lapok	546
3.4. A Kolozsvári Tudományegyetemi Kör Évkönyveinek sorozata	568
3.5. Az Egyetem, Új Egyetem, Egyetem	575
IV. A kolozsvári egyetemi sportélet:	
a Kolozsvári Egyetemi Atlétikai Club	580
V. Diákjóléti intézmények a kolozsvári egyetemen (1874–1919). . .	583
VI. Összegzés	584
A kolozsvári egyetemi könyvtár története (Sipos Gábor)	587
I. A könyvtár első korszaka (1872–1891)	587
II. Új helyszín, korszerű kezelés.	592
III. Új épület – látványos fejlődés	600
Az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a kolozsvári egyetem kapcsolata (Sipos Gábor)	611
I. Az egyesület és az egyetem kapcsolata az első évtizedekben . . .	611
II. Az együttműködés eredményei	620
III. A világháború éveit alatt	624
Az egyetem, a város és Erdély kapcsolata (Toth Szilárd).	627
I. Erdély és Kolozsvár gazdasági fejlődése a dualizmus alatt. A vasút építése	627
II. Infrastrukturális fejlesztések és városrendezés	628
III. Az egyetemi tanárok szerepe Kolozsvár gazdasági, társadalmi fejlődésében	636
IV. Az egyetem és a város az első világháború alatt.	646
Kolozsvári végjáték, Szegedre kerülés (†Vekov Károly – Vincze Gábor)	665
I. Az egyetem a háború utáni összeomlás és a megszállás első heteiben	665
II. A magyar egyetem végnapjai	670

A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KAR

I. Az egyetemi szintű jogi oktatás vázlata a dualizmus korában

1. Jogászképzés a kolozsvári egyetemalapítás idején

kiegyezést követő évek a magyarországi jogászság tekintetében valódi korszakhatárt képeztek, mivel az addigi jogászi professziók szokásjogi szabályozása helyébe 1869 és 1874 között törvényi és miniszteri rendeleti szintű jogforrások léptek, amelyek egyben a képesítési követelményeket is érintették. Mivel 1872-ig tudományegyetem csak Pesten működött, a jogtudó értelmiség nevelésében a jogakadémiai képzés és a gyakorlat dominált. Ezt a helyzetet erősítette az a közjogi helyzet, hogy a vármegyei és szabad királyi városi bíróságok nem az állam, hanem az adott törvényhatóság szervei voltak, ezáltal a szakmai képesítési követelmények egységesítése szóba sem jöhetett, a Magyar Királyi Curia tagjainak kinevezése pedig elsősorban rendi vagy nepotikus alapon történt.

Ezen a struktúrán az 1861-ben önállósult Pesti Királyi Tábla szervezése ütötte az első rést; az igazi áttörésre a bírói hatalomról s a bírák jogállásáról is szóló 1869: IV. tc. elfogadásával került sor.¹ Az új törvény az országosan egységesített, királyi bírósági intézményrendszer kialakítását alapozta meg, míg az elsőfokú fórumokat – a járásbírókat s a törvényszékeket – az 1871. évi reformok keretében alakították át. Ugyanekkor történt meg az önálló állami vádhatóság, a királyi ügyészség létrehozása is, ami nem tévesztendő össze a törvényhatósági közigazgatási intézményként továbbélő tisztii ügyészi hivatallal. E munkálatokat Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter vezette. 1874-ben követte mindezt a polgári kori közjegyzői szervezet létrehozása, valamint az új ügyvédi kar és a kamarák életre hívása, egyúttal a bíróságok szükséges reorganizációja, miáltal a modern jogászi hivatásrendek hazánkban is korszerű jogszabályi alapokra kerültek.²

A jogászképzés ennek megfelelően 1874-ig még átmeneti jelleggel, a neoabszolutizmus idején kialakított szakmai keretek szerint folyt, amit a birodalmi oktatásügyi miniszterről Leo Thun-féle rendszernek szokás nevezni. Ennek eredetileg két főbb jellemzője volt: az osztrák és a német jogi oktatás erőteljes ráhatása a hazai jogászképzésre, ami csak az 1860/61. évi föderatív birodalmi reform után mérséklődött – biztosítva ugyanakkor

¹ MÁTHÉ 1982. 31–52.; STIPTA 1998. 119–124.

² Átfogó szakirodalom: NÁNÁSI 2011; ROKOLYA 2010; DELACASSE 2012; NAVRATIL 2014; LADÁNYI 2007; ÁMÁN 2021.

a tanulmányok egy részének a bécsi vagy a prágai egyetemen történő elvégzését –, illetve a bölcsészeti jellegű, vagyis a történeti, filozófiai megalapozottság és klasszikus műveltség következetes érvényre juttatása a különböző „jogtanodák” tanrendjeiben.³ A kiegyezés után a szakmai viták már korán elkezdődtek, amit a jogászok számának várható növekedése is indokolt.

Az első vallás- és közoktatásügyi miniszter, báró Eötvös József a hazai állami és felekezeti jogakadémiák igazgatóinak értekezletet szervezett 1867-ben; a célja az említett szakoktatási intézmények színvonalának emelése volt, mivel azokat már ekkoriban számos kritika érte, s a dualizmus alatt egyébként is mindvégig napirenden szerepelt az átalakításuk vagy megszüntetésük kérdése. Itt döntés született arról, hogy katedrajoggal csak olyan oktatók bírhatnak az akadémiákon, akik egyetemi magántanári habilitációt szereztek. Az 1870-ben tartott éves jogászgyűlés is inkább a fennmaradásukat támogatta a szükséges módosításokkal, egyúttal a „jogi kar” elnevezést javasolta bevezetni. A többségi álláspont oda konkludált, miszerint „a jogtanodákat az állam állítsa fel, a vidéki jogiskolákat az egyetemmel egyenlővé, [az] alsóbb minőségűeket szüntessék be, és a jogakadémiákon meg a szükséges bölcsészeti és történelmi ismeretekhez tanszéket állítsanak fel”.⁴ Ennek a végrehajtásában azonban az igazságügyi és a közoktatási tárcák nem értettek mindenben egyet. Az állam közzolgálati képzésre irányuló szükséglete nem támogatta a radikális változtatásokat, míg a kialakuló új ügyvédség – tekintettel annak nem állami szolgálati jellegére – a magasabb színvonal mellett történelmi lándzsát, ami végül az említett 1874. évi törvénybe be is került azáltal, hogy ügyvédi vizsgára csak olyan jogászt lehetett bocsátani, aki egyetemen – tehát Budapesten vagy Kolozsvárott – tudorságot, vagyis a mai értelemben vett jogászdoktori címet szerzett. A jogakadémiai oklevél és a tudorság nélküli egyetemi diploma így nem volt elegendő, azaz e klauzulákkal az ügyvédi pályára lépést törekedtek nehezíteni, aminek azonban inkább piac- és nem minőségvédelmi okai voltak.⁵

A jogászképzés jövőjéről figyelemre méltó szakirodalmi vita bontakozott ki a sajtóban, pontosabban a *Jogtudományi Közlöny* hasábjain is 1869-ben és 1870-ben. A vitát indító anonim szerző az állami fenntartású felsőoktatási intézményekben zajló jogi képzést a Pesten meglévő „országos” mellett két központba ajánlotta összevonni: Pozsonyba és Erdély valamelyik városába.⁶ Az 1870-es években ugyanis 14 jogakadémia működött szerte Magyarországon: hat állami (királyi katolikus) és nyolc

³ SZÖGI–SASHEGYI 2003. 165–172., 193–201.

⁴ ÁMÁN 2018a. 348.; lásd még: MEZEY 1984. 103–119.

⁵ ÁMÁN 2018a. 346–347.; NAVRATIL 2014. 70–72.

⁶ [Anonim]: *Jogi tanintézetünk*. Jogtudományi Közlöny 4 (1869) január 17. 17–18.

felekezeti fenntartású (két katolikus, öt református, egy evangélikus).⁷ A fővárosi egyetemen pedig reformot sürgetett; többek között a nyilvános rendes jogtanárok számát kevesellte a nyugat-európai és az osztrák *universitas*-okra kinevezett professzorokéhoz viszonyítva. A disputában felmerült az államtudományi és a jogtudományi képzés intézményi elválasztásának lehetősége is, ami viszont megosztotta a hozzászólókat s az egyetemi oktatókat egyaránt.⁸ Többek között a nagyváradi jogakadémia egyik tanára, Bozóky Alajos válaszolt a felvetésekre, ellenezve az akadémiák összevonását Pozsonyba, mivel túl közel feküdt mind Pesthez, mind Bécshez, helyette inkább a líceumok fejlesztését találta kívánatosnak: a jobbára hároméves képzéseik idejének négy évre való emelését, valamint az egyetemhez hasonló három államvizsga bevezetését javasolta. Felhívta a figyelmet a kolozsvári *alma mater* alapításának lehetőségére is: „Erdély számára egyelőre két jogi facultást indítványoznék, melyeknek egyike (ti. a kolozsvári) idővel teljes egyetemmé is átalakíthatatnék”.⁹

Miután 1872-ben sor került a második hazai *universitas*, benne a jogi kar megszervezésére Kolozsvárott, Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 1874 februárjában kibocsátotta a reformot elindító 3055. számú rendeletét az egyes jogi kari vizsgák szabályozása tárgyában, fenntartva a jogtudományi és az államtudományi képzés formai egységét, ugyanakkor különbséget téve a két szakterület között. Az első alapvizsgát az első tanév végéig teljesíthették a hallgatók, melynek tárgyai az egyetemes európai jogtörténet – különös tekintettel a magyar jogtörténelemre – és a római jog voltak. A második alapvizsga a jogbölcselet, a magyar közjog és a nemzetgazdaságtan tárgyaiból állt, s a második tanév végéig kellett a hallgatóknak abszolválniuk. Az egyéb jogi tárgyú kurzusok mellett ezután is kötelező volt egy szemeszter filozófiai és történelmi kollégium felvétele, amit a bölcsészeti karon tehettek meg a joghallgatók.¹⁰ 1879-ben azzal egészült ki a vizsgarend, miszerint a hallgató a második, illetve a harmadik tanévre addig ténylegesen nem volt felvehető, amíg az első, illetőleg a második alapvizsgálója nem sikerült. A felfüggesztése esetén egy ilyen vizsga ismétlésére legfeljebb hatheti határidő volt adható, és csak akkor számíthatták be neki ezáltal a harmadik vagy az ötödik félévet, ha ezen intervallumon belül eredményesen ismételt.¹¹

⁷ LADÁNYI 2007. 11.; ÁMÁN 2018b. 6–7.; NÁNÁSI 2019. 140–142.

⁸ ECKHART 1936. 485–486.

⁹ BOZÓKY 1869. 34–36.

¹⁰ ÁMÁN 2018a. 348–349.

¹¹ RNLBML 47. fond. 3. köteg, sz. n.

Létezett továbbá a tanulmányok végén két elméleti államvizsgálat: a jogtudományi s az államtudományi, amelyek közül a hallgató maga választhatott, ekként válhatott az egyik vagy a másik, avagy mindkettő művelőjévé. A jogtudományi végzettséghez a magyar magánjogból (azzal kapcsolatban az osztrák magánjogból és a házassági kánonjog elveiből), a polgári törvénykezési (eljárási) jogból, a kereskedelmi és váltójogból, valamint a büntető anyagi és eljárásjogból tettek a mai értelemben vett záróvizsgát a leendő jogászok. Az államtudományi diplomához pedig politikatantból (alkotmány és kormányzati politika), pénzügytudományból s a magyar és az osztrák állam statisztikájából (közgazdaságtan), magyar közigazgatási és pénzügyi jogból, valamint egyházjogból vizsgáztak. Ezeket nem feltétlenül egyszerre, hanem a harmadik tanév (hatodik félév) végétől lehetett teljesíteni, azonban, ha a jelölt mindkét típusból oklevelet kívánt szerezni, az egyik államvizsgára csak a nyolcadik szemeszter végén volt bocsátható.¹²

A tudori doktorátus elnyerésének feltételei s eljárási klauzulái a következő évben változtak meg.¹³ Az előbbieken említett bifurkáció szellemében létezett külön-külön jogtudorság (*doctor iuris*) és államtudományi tudorság (*doctor politicus*), ami egyben azt is kifejezte, hogy a korabeli államtudományok elsősorban a közigazgatási pályákhoz, míg a jogtudományok a klasszikus jogi pályákhoz kapcsolódtak. Nem volt ritka az sem, hogy egy jogász mindkettőt megszerezte (*utriusque doctor*). A jogakadémiának „jogtudorozásra” nem létezett hatásköre.¹⁴ Tudori (doktori) szigorlatot csak azok tehettek, akik rendes hallgatókként négyévi jog- és államtudományi tanulmányokat folytattak, majd szabályszerűen befejezték azokat; ezt 1874-ig csupán az egyetemi karokon lehetett elérni, így, akik azelőtt jogakadémiát végeztek, kötelesek voltak a hiányzó szemesztereket előbb pótolni. A tudományos cím megszerzéséhez három jogtudori vagy két államtudori – egyenként összetett – szigorlatot kellett teljesíteni, ha mindkettőért folyamodott a jelölt, akkor a már megszerzett tudorságtól függően eggyel kevesebb rigorózust kellett kiállnia. Ezt követően az önálló disszertáció elkészítése következett: megszűnt a korábbi, az ún. doktori tézisek vagy tételek feletti

¹² *A m. k. vallás- és oktatásügyi miniszternek 1874. évi 3055. sz. alatt a budapesti s a kolozsvári tud. egyetemekhez intézett rendelete az alap-vizsgák rendszeresítése, és a jog- s államtudományi államvizsgálatok szabályozása tárgyában.* Magyarországi Rendeletk Tára 8 (1874) 160–166.; *A m. kir. vallás- és közoktatási miniszterium által a jog- és államtudományokra vonatkozólag a tanulmányi és vizsgálati rendszer újjáalakítása ügyében 1874. február 5-én 3055. sz. alatt kiadott rendelethez I-ső pótrrendelet: a vizsgálati bizottságok parallel működése s azokon leendő elnöklés tárgyában, valamint II-ik pótrrendelet: a tanfolyam egyes éveit az osztrák vagy külföldi egyetemeken eltöltött joghallgatókra nézve.* Magyarországi Rendeletk Tára 8 (1874) 284–286.

¹³ ÁMÁN 2018b. 14–15.; NAGY 2007. 60–61.; ANTAL 2016. 48–49.

¹⁴ RNLKML 315. fond. Rektori Hivatal iratai 1055–1873/74. E. T. sz.

nyilvános szakmai vita, s helyébe a felavatási értekezés (*inauguralis dissertatio*) értékelése lépett. Az értekezést a kar két szaktanára bírálta el.¹⁵

Az 1874. évi reformok lényeges része volt még az addigi magántanulás lehetőségének megszorítása. Trefort Ágoston kifejezetten egyedi kultuszminiszteri engedélyhez kötötte a kurzusok látogatása alóli jövőbeli felmentéseket. Az egyetemi karokon azonban magántanulásnak egyáltalán nem volt helye.¹⁶ A következő mérföldkő az egyetemi – budapesti és kolozsvári – jogászképzésben 1883-ban jött el, amikor a tanulmányi és vizsgarendet, valamint a tudorsági szigorlat szabályait ismét megújították.¹⁷ A közoktatásügyi miniszteri méltóságot ekkor is Trefort töltötte be. A még újabb változtatásra az 1911–12. évi felsőoktatási korrekciókig kellett várni.¹⁸

2. A jogi oktatás jellemzői az egyetemi névadást követően

Az 1883. évi új klauzulák szerint az első alapvizsgálat tárgyai: 1. a római jog (a pandektajog mellőzésével) és 2. az európai jogtörténet, különös tekintettel a magyar jogtörténetre voltak. Ezen alapvizsgálatot két félév igazolásával a második félév végén tehették a hallgatók, de a rákövetkező, azaz harmadik félév kezdetén okvetlenül leteendő volt, különben a harmadik félévet a rendes quadrienniumba nem számították be. A második alapvizsgálat tárgyait 1. a jogbölcészet (a történelmi rész mellőzésével), 2. a magyar közjog s 3. a nemzetgazdaságtan a pénzügytannal képezték. Ezeket a negyedik beszámítható félév végén kellett teljesíteni, de a következő, vagyis ötödik félév kezdetén mindenképpen leteendőök voltak. (A jogbölcseletet a második alapvizsgából 1901-től mellőzték.¹⁹) Az alapvizsgálat rendes határidejűl

¹⁵ Ó cs. és ap. kir. Felségének 1875. évi jan. hó 5-én kelt legfelsőbb elhatározásával – a vall. és közokt. m. kir. minister legalázatosabb előterjesztése alapján – jóváhagyott szabályrendelet a jog- s államtudományi egyetemi karoknál tartandó tudorsági szigorlatokról. Magyarországi Rendeletk Tára 9 (1875) 18–23.

¹⁶ A vallás- és közoktatási m. kir. miniszternek 1874. évi márczius hó 8-án 6017. sz. alatt valamennyi jogakadémia és jogyezem igazgatóságához intézett szabályrendelete a magántanulás szabályozása tárgyában. Magyarországi Rendeletk Tára 8 (1874) 250–252.

¹⁷ A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumtól [1883. évi] 28.291. szám: Szabályzat a m. kir. tudomány-egyetemek és kir. jogakadémiák tanulmányi és vizsgarendjéről illetőleg. Magyarországi Rendeletk Tára 17 (1883) 1135–1148.

¹⁸ Ó cs. és ap. kir. Felsége folyó [1911.] évi október hó 5-én Bécsben kelt legf. elhatározásával a tudomány-egyetemek és a jogakadémiák tanulmányi és vizsgarendjéről szóló alább közölt szabályzat szövegét jóváhagyni és annak közzétételét megengedni méltóztatott (128.000/1911. VKM. sz.) Magyarországi Rendeletk Tára 45 (1911) 1001–1015.

¹⁹ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1901. évi 54.339. számú rendelete a két tudomány-egyetemhez, valamennyi jogakadémia igazgatóságához, illetőleg főhatóságához, a jogbölcészetnek a második jogi alapvizsgálat tárgyai közül való kihagyása tárgyában. Magyarországi Rendeletk Tára 35 (1901) 520–523.

június első felét és szeptember első felét jelölték ki. Kivételes határidőnek minősültek január 5–15. napjai, mely intervallumban azok vizsgázhattak, akik január havában kezdték tanfolyamuk harmadik vagy ötödik beszámítható félévét, úgyszintén azok is, akik külföldi egyetemről hazatérve a szeptemberi terminuson iratkoztak be, továbbá a tényleges katonai szolgálatból ősszel kilépett, végül a megelőző határidők valamelyikén az egész vizsgából vagy az egyik pótvizsgálati tárgyból ismétlésre utasított hallgatók.

A pótvizsgálati határidő azok számára, akiket egy tárgyból júniusban függesztettek fel, szeptember 1–15.; azoknak, akiket szeptemberben függesztettek fel, november 1–15.; azok számára pedig, akiket január 5–15. között függesztettek fel, március 1–15. napjai közé volt kitzűzhető. Az e határidőben sikerrel letett pótvizsgálatot – a tanidő beszámítása tekintetében – a teljes sikerrel kiállott vizsgálattal tekintették egyenlőnek. Ugyanakkor azon hallgatók, akiket e határidőkben nem képesítettek, a pótvizsgát még egyszer megismételhették a legközelebbi (novemberi, januári vagy júniusi) vizsgahatáridőben. Ekkor tehettek pótvizsgálatot azok is, akik az első rendes pótvizsgálati határidőt elmulasztották. Az ismételt vagy utólag letett ilyen vizsga azonban a tanidő beszámítása tekintetében nem minősült visszaható erejűnek. Akik pedig a pótvizsgálatot a felfüggesztést követő második határidőben sem abszolválták sikerrel, csak a teljes vizsgálat ismétlésére voltak bocsáthatók.²⁰

Az alapvizsgálatok előfeltételének minősült a félévek kellő számán felül az is, hogy a folyamodó minden, a kérdéses vizsgálaton előforduló tárgyból legalább egy félévi főkollégium hallgatását igazolja. A félév beszámításához megkívánták továbbá, hogy hetente legalább húsz tanórája kimutatható legyen. Ezen órákba az élnyelveken kívül bármely tanulmányi szakban hallgatott leckék betudhatók voltak a más karokon felvett ingyenes órák kivételével. Óraátszámításnak (átvitelnek) csak az egymást közvetlenül követő félévek között volt helye.²¹

A hallgatói kérelem alapossága esetén a vizsgákat a dékán végzésben engedélyezte a bizottság elnökének egyidejű megnevezésével, ellenkező esetben elutasította a kérelmezőt. A vizsgálatra bocsátottak névsorát a dékán a bizottság elnökével közölte, aki ez alapon a két bizottság (A és B jelű) közt a jelölteket egyenlően elosztotta, s a vizsgálati helyet, napot és órát kitzűzte. Az indokolatlan távolmaradás esetében – amit a bizottság ítelt meg és jelentett be a dékánnak – az érintett ugyanazon félévben nem volt újból az adott vizsgára bocsátható, és így félévet veszíthetett. Ugyanazon

²⁰ Magyarországi Rendeleték Tára 17 (1883) 1135–1137.

²¹ Magyarországi Rendeleték Tára 17 (1883) 1145.

bizottság előtt egyszerre a vizsgálat nem folyhatott több vizsgázóval, mint legfeljebb négyvel, és annyi időt kellett engedni, hogy a jelölteknek minden egyes tárgyból való felkészültsége alaposan megítélhető legyen, a vizsgálat azonban egy tárgyból negyedóránál tovább ne tartson. A végeredmény és a képesítés felett a bizottsági tagok szótöbbséggel vagy egyhangúlag határoztak. Ha a hallgató minden tárgyból kitűnő eredményt tanúsított, kitüntetéssel nyerte el a képesítést. Ha a jelölt feleletei csak egy tantárgyból nem érték el a szükséges mértéket, abból lehetőleg ugyanazon bizottság előtt teendő pótvizsgára volt utasítandó; ennek sikerétől függött az egész vizsgálat végeredménye. Az eredményt a jelölt leckeönyvébe jegyezték be a vizsgálati jegyzőkönyvre való utalással.²²

A két alapvizsgára a bizottságot maga a kar évenként alakította meg a rendes, a rendkívüli, a jogosított tanárok és azon ténylegesen működő magántanárok közül, akik az azokban képviselt valamelyik tantárgyat adták elő. Az egyes vizsgálati esetekre kirendelendő bizottság három tagból állt, de közülük az első alapvizsgán csak ketten vizsgáztattak. A számonkért tárgyak rendes, rendkívüli és jogosított oktatóin kívül a kar egyéb nyilvános tanárait csak szükség esetén (kiszegítő jelleggel) oszthatták be a bizottságokba.²³

Az államvizsgálatra áttérve, abból továbbra is kettő: a jogtudományi és az államtudományi létezett, amelyek az 1883. évi I. tc.-ben megállapított elméleti minősítő jelleggel bírtak.²⁴ A korabeli jogtudományi államvizsgálat tárgyait a következők alkották: 1. a magyar magánjog, kapcsolatban az osztrák joggal (ha az a „magyar birodalom” területén gyakorlati jelentőséggel bírt, és tekintettel a házasság kánonjogi elveire), 2. a büntetőjog és eljárás, 3. a kereskedelmi és váltójog, 4. a polgári törvénykezés (eljárásjog), valamint 5. a magyar közigazgatási jog. Az államtudományi államvizsgálat tárgyai: 1. az alkotmányi és kormányzati politika, 2. a magyar közigazgatási jog, tekintettel a peren kívüli eljárásra (a telekkönyvi eljárás mellőzésével), valamint a büntetőjognak a kihágásokról szóló része s az arra vonatkozó eljárás, 3. a magyar pénzügyi jog elvei és főbb intézményei (kiterjeszkedve a jövedéki kihágásokra), 4. az egyházjog (mint az egyház alkotmányi és közigazgatási joga), végül 5. a magyar állam statisztikájából a népességi, közművelődési és közgazdasági rész (tekintettel az osztrák tartományokra is). Az államvizsgát a végzők ekkor már a tanulmányaiknak mind a hazai egyetemeken, mind a királyi jogakadémiákon való befejezése és a végbizonyítványuk átvétele után teljesíthették, de a jogakadémiai hallgatók csak azon királyi akadémián, ahol

²² Magyarországi Rendeletek Tára 17 (1883) 1138–1139.

²³ Magyarországi Rendeletek Tára 17 (1883) 1142.

²⁴ Lásd a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883: I. tc. 1–7. és 11. §-ait!

a végbizonyítványukat szerezték.²⁵ Ez azonban nem eredményezte az utóbbiak doktori címadományozás jogát, mivel tudorsági szigorlatokat és diszsertációkat nem bírálhattak el; az az egyetemi jogi karok kiváltsága maradt, aminek eljárása érdemben nem változott 1884 után.²⁶

A két államvizsgálatra a bizottság szintén évente alakult a rendes, a rendkívüli, a jogosított tanárokból és azon magántanárokból, akik az azokban képviselt valamelyik szakot tanították vagy éppen tanítják, továbbá azon szakférfiakból, akiket a tantestület javaslatára a bizottsági tagság egy-egy tanévre történő elvállalására a közoktatásügyi miniszter által felkértek. E külső tagokra nézve azon elv érvényesült, hogy az államtudományi vizsgálatokhoz lehetőleg az állami közigazgatási tisztviselők, a jogtudományhoz pedig a bírói és ügyvédi kar „jelesebbjei szemelendők ki”. Az államvizsgálat öttagú bizottság előtt folyt, aminek az elnöke és két tagja az egyetem köréből, kettő pedig a kültagok közül került ki. Az egyetemről vett tagokra nézve a súlypontot lehetőleg a szaktanárookra helyezték. A vizsgálati tárgyak rendes, rendkívüli s előadást nem tartó, de jogosított tanárain kívül más nyilvános tanárokat itt is csak szükség esetén oszthattak be a bizottságokba. Minden bizottságban működött egy-egy elnök és alelnök. A tanév múltával ez utóbbi lépett az előbbi helyébe, a másodelnökség pedig a seniumban (életkorban) következő ama rendes tanárt illette, aki azon vizsgatárgyak egyikének szaktanára volt, vagy azok valamelyikéből abban az évben jogosítvány alapján legalább egy féléven át tandíjfizetéssel járó kollégiumot tartott. Az elnökség és alelnökség senium szerinti évről évre való váltakozását mind a négy (a két alap- és a két állam-) vizsgálati bizottságra akként kellett alkalmazni, hogy senki egy időben elnökséget kettőben nem vihetett, így, ha a rangidősbség szerint valamely tanárt két helyen is megillette az elnökség vagy alelnökség, csak az egyiket vállalhatta el.²⁷

Maguk az államvizsgálatok 1883-tól megszűntek az utolsó félévbeszámítás feltételei lenni, ugyanakkor államvizsgát csak a fent bemutatott tárgysozolat szerint tehettek a hallgatók, ha nyolc félévet szabályszerűen elvégeztek, s a végbizonyítványukat is megkapták.²⁸ Kivételt az 1889. évi véderőreform engedett, mivel lehetőséget adott arra, hogy azon joghallgatók, akik jogi tanulmányaik előtt vagy azok megszakításával egyéves önkéntesi szolgálatot teljesítettek, vagy mozgósítás folytán katonai szolgálatra behívták őket, és egy félévnél hosszabb ideig álltak szolgálatban, úgyszintén azok is, akik

²⁵ Magyarországi Rendeleték Tára 17 (1883) 1140–1141.

²⁶ *Szabályzat a jog- és államtudományi egyetemi karoknál tartandó tudorsági szigorlatokról.* Magyarországi Rendeleték Tára 17 (1883) 1149–1157.

²⁷ Magyarországi Rendeleték Tára 17 (1883) 1143–1144.

²⁸ Magyarországi Rendeleték Tára 17 (1883) 1147.

igazolták, hogy mint egyéves önkéntesek besoroztatván, szolgálati évüket a tanfolyamuk befejezésének idejére halasztották, ha hét szabályszerű félév alatt az előírt tantárgyakat hallgatták, a nyolcadik félév nélkül is végbizonyítványt nyerhettek. Ez esetben a hét félév összes óraszámának legalább százötvenet kellett kitennie úgy, hogy az utolsó három félévre legkevesebb hatvanhat óra essék. Az első négy félévre fennálló szabályok rájuk nézve is változatlanok maradtak.²⁹

Minden tanév végén a vizsgálati bizottságok tagjait a jogi kari dékán értekezletre hívta, hogy a vizsgák folyama alatt szerzett tapasztalatok és az azok nyomán felmerülő kívánalmak iránt „eszmezsere indíttassék”. Az értekezlet megállapodásait a kari tanács legkésőbb a következő tanév elején tárgyalás alá vette, s ha a maga részéről is helyeseknek találta, saját véleménye és javaslatai kíséretében a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez terjesztette fel.³⁰

A tanórák tekintetében főkéllégiumnak csak az számított, melyet hetenként öt órában tartottak, kivéve a római jogot, amelyből nyolc órát, valamint a pénzügytant, a közigazgatási jogot, a pénzügyi jogot és a statisztikát, melyekből négy-négy órát, illetve a nemzetközi jogot, amiből csak három órát volt kötelező hallgatni. A tanárok nagyobb vagy kisebb óraszámú egyéb kéllégiumokat is hirdethettek, de minden főtárgyból évente legalább egy félévi főkéllégiumot a megjelölt óraszámban meg kellett tartani. Ahhoz, hogy valaki pályavégzett joghallgatónak legyen tekinthető, s az államvizsgálatokhoz, majd a doktori szigorlatokhoz megkívánt végbizonyítvánnyal legyen ellátható, nyolc teljesen beszámítható félévet kellett kimutatnia, melynél döntő szempontot képezett, miszerint az alapvizsgálatokat a maga idején letette-e, és a nyolc félévet a kiszabott óraszám hallgatásával fejezte-e be úgy, hogy egyébként mindazon tantárgyakból, melyeket a két alapvizsgán, a két államvizsgálaton és a szigorlatokon mint vizsgatárgyakat kértek számon, legalább egy-egy félévi főkéllégiumot hallgatott. A polgári törvénykezési főkéllégium után a peren kívüli eljárásból, illetve a büntetőjog után a kihágásokról szóló részből külön kéllégiumot nem kívánt meg a tanulmányi szabályzat. Minden joghallgató, aki az 1882/83. tanévben vagy később kezdte tanulmányait, köteles volt a tanpályája alatt két félévi kurzust felvenni történelemből, melyek közül legalább az egyiknek az egyetemes történelem legújabb kori részéről kellett szólnia; továbbá szintén kötelesege volt egy bölcséleti kéllégiumot is hallgatni a bölcsészeti karon. Mindkét

²⁹ *A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumtól – 1889. évi 28.300. szám: Szabályzat az 1889: XXVI. t.-cikkre végrehajtása tárgyában.* Magyarországi Rendeletk Tára 23 (1889) 2003–2007.

³⁰ Az idézett 28.291/1883. VKM. számú rendelet, Magyarországi Rendeletk Tára 17 (1883) 1144–1145.

típusú kurzus hetenként négy órából állott. E tantárgyakon kívül a tanrend ajánlotta felvételre még az államszámvitel tant, a bányajogot, a törvénytudományi orvostant, a közegészségtant és a nemzetközi magánjogot is.³¹

3. Az 1911. évi reformok után

Az 1911-ben kibocsátott és 1912-től alkalmazott, részben megújult jogi kari tanrend az addig két alapvizsga helyébe hármat léptetett. Az első tárgyai: a római jog (a pandektajog mellőzésével),³² valamint a magyar alkotmány- és jogtörténet (tekintettel a nyugat-európai jogfejlődésre) voltak, amelyeket a második beszámítható félév végén vagy a harmadik szemeszter legelején kellett teljesíteni. A második alapvizsgát a magyar közjog és a közgazdaságtan a pénzügytannal képezték, ezeket a negyedik szemeszter végén, de legkésőbb az ötödik elején kellett abszolválni. A harmadik alapvizsgát magyar magánjogból, valamint anyagi és eljárási büntetőjogból tették a hallgatók a hatodik félév végén vagy a hetedik kezdetén. E vizsgák kivételének ideje június 1–25., szeptember 1–15., valamint január 5–15. napjai voltak. Az utóbbi határidőben különösen azon hallgatók vizsgázhattak, akik január hónapban kezdték meg tanfolyamuk harmadik, ötödik, illetőleg hetedik beszámítható félévét; akik a tényleges katonai szolgálatból ősszel kiléptek, továbbá, akiket a bizottság a megelőző határidők valamelyikén nem képesítette a vizsga összes vagy a pótvizsga tárgyából, s így az egész vizsgát ismételni tartoztak; végül, akik külföldi egyetemen eltöltött tanulmányi idő után szeptemberben iratkoztak be, s utólag oly alapvizsgatárgyat kellett felvenniük, amelyet külföldön nem hallgattak. A pótvizsgák időszakai szeptember, november és március első felére estek. Az alapvizsgát akkor

³¹ Magyarországi Rendelet Tára 17 (1883) 1145–1146.

³² Magyarországi Rendelet Tára 17 (1883) 1149. – A pandektisztika – a 19. századi német történelmi jogi iskola (historische Rechtsschule) egyik, a római jogon és a történelmi civilisztikán alapuló elméleti (dogmatikai) irányzatát – csak a jogtudori szigorlatok során kérdezték az első szigorlat részeként. Itt jegyezzük meg, hogy e stúdium önálló tanszéket az 1885/86. tanévben kapott Kolozsvárott, amikor az ún. új pandektajog a fénykorát élte Németországban, azonban a birodalmi Polgári Törvénykönyv (BGB) 1900-ban történt hatályba lépése nyomán a német egyetemeken is betagozódott részint a klasszikus római jogba, részint a hatályos magánjogba, ezért e tanszék fenntartása a századforduló után Kolozsvárott is vitatottá vált. Kiss Mór ny. r. tanár látta el a vezetését. Az 1915/16. tanévben vetették fel először a megszüntetését, és helyette a – jogbölcsestetből egyre inkább kiszakadó – nemzetközi jognak szándékoztak sui generis katedrát és oktatói státuszt adni. Ezekről lásd: Márki 1896. 66–67.; RNLBML 47. fond 1. köteg 138–1915/16. J. K. sz. 594–1917/18. J. K. sz.

kellott a kolozsvári egyetemen letenni, ha az arra jogosító félévek közül a legutóbbit a folyamodó ott hallgatta.³³

Akik valamely alapvizsga határidejében igazolt tényleges katonai szolgálatot teljesítettek,³⁴ az emiatt elhalasztott alapvizsgát vagy pótvizsgát még a tartalékba helyezésüket követő legközelebbi határidőben a félévek beszámítása tekintetében oly hatállyal teheték le, mintha azt abban a határidőben állották volna ki, amelyben katonaként szolgáltak. Ha pedig az ekkor megkísérelt alapvizsgán pótlásra utasították őket, ezt a következő legközelebbi határidőben – a tanulmányi idő beszámítása tekintetében szintén visszahatóan – kísérelhették meg. Az első alapvizsga kiállása előtt eltöltött tanidőből azonban a tanulmányi időbe több mint három félévet, a sikeres második alapvizsga előtt eltöltött tanidőből több mint öt félévet, a harmadik alapvizsga előttiből pedig több mint hét félévet e hallgatóknak sem számítottak be. A külföldön eltöltött félév, ha az ezt közvetlenül követő legelső határidőben a megfelelő alapvizsgát pótolták, éppúgy beszámított, mintha az utóbbit szabályszerű határidőben teljesítették volna.³⁵

Az alapvizsgákon a kérdésnek arra kellett irányulnia, vajon a jelölt az alapismereteket, a velük szorosan összefüggő részletek ismeretét s az egész tárgy fölötti áttekintést elsajátította-e? Az eredmény fokozata négyféle lehetett: szótöbbséggel képesítve, egyhangúlag képesítve, avagy szótöbbséggel kitüntetve, egyhangúlag kitüntetve. E vizsgák díját 16 korona és 80 fillérben állapították meg. A tandíjmentesek ezt a költséget nem fizették, ha késedelem nélkül, azonnal a legelső releváns határidőben vizsgáztak. A féltandíjmentesek a vizsgadíj fele alól mentesültek. A pótvizsgáért 8 korona 40 fillért kellett fizetni. Az ismétlő alapvizsga, valamint a pótvizsga díja tekintetében mentességnek nem volt helye.³⁶

A jogtudományi *államvizsga* a korábbiakhoz képest kiegészült a magyar pénzügyi jog főbb elveivel és intézményeivel, az államtudományi pedig a telekkönyvi rendtartással és a pénzügyi jog tételes kérdésével. A szabályzat kihirdetése után a tanfolyam hallgatása alól való felmentés mellett a jogi alap- és államvizsgák letételére egyidejű engedély többé nem volt kiadható. E vizsgákat csak a végbizonyítványt kiállító intézményben lehetett tenni.

³³ Magyarország Rendeletek Tára 45 (1911) 1001–1003.

³⁴ A hadkötelezettséget a kiegyezési törvény (1867: XII. tc.) és az ún. véderőtörvények szabályozták: 1868: XL. tc., 1886: VI. tc., 1912: XXX. tc. A világháborúban a hadi jog és a kivételes hatalom gyakorlása általában az utóbbi s az 1912: LXIII. tc. felhatalmazásai alapján, miniszteri vagy kormányrendeleti szinten valósult meg.

³⁵ Magyarország Rendeletek Tára 45 (1911) 1003–1004.

³⁶ Magyarország Rendeletek Tára 45 (1911) 1005–1006.

Az államvizsga díja külön-külön 40, a pótvizsgáé 20 korona volt, díjmentesség itt nem létezett.³⁷

II. Fragmentumok a Kolozsvári jogi kari oktatómunkából

1. A szemináriumi rendszer

Az 1914/15. tanév előtti, még 1898-ban elfogadott szabályzat szerint a kar „egy, az összes szakokat magában foglaló egységes szemináriummal rendelkezik, amelynek ügyeit egy háromtagú bizottság közreműködésével és egy könyvtártiszt segítségével egy, a kar kebeléből választott elnök vezeti”. Ez a szervezeti megoldás azonban eltért az egyetemen máshol fennálló gyakorlattól, ezért elhatározta a jogi kar, hogy célszerűbb lenne a szemináriumok szokásos, szakok szerinti önálló rendszerére áttérni. Előzőleg, 1896-ban az elkülönített állam-, illetve jogtudományi szemináriumok létrehozása is felmerült lehetőségként, de az oktatásügyi szakminisztérium ezt nem támogatta. Az intézmény feladatát tekintve hangsúlyozták, annak célja „a hallgatóságnak a tudományos kutatás módszereibe” való bevezetése, ami csak az oktatók és a hallgatók gyakori, személyes találkozásával érhető el. Ennek feltétele egy szemináriumi helyiség, „amelyben a tanár lehetőleg a szorosán vett szemináriumi órákon kívül is találkozhat ott dolgozó hallgatóival, és munkájuk haladása iránt érdeklődve kérdéseikre felvilágosítást nyújthasson”. További előfeltételként jelölték meg a szemináriumi könyvtárat, „amelynek összeállítása és kiegészítése teljesen a szemináriumot vezető tanár legjobb belátása szerint kell, hogy történhessék”. Hozzá tették, miszerint a struktúraváltást úgy kívánják megvalósítani, hogy „az államháztartásnak minden újabb megterhelése ne váljék szükségessé”.³⁸

Az egységes jogi szeminárium dotációja addig két részből állt: a könyvrendelésre szolgáló 3600 koronából és a könyvtártiszt összesen 3500 koronát kitevő illetményeiből. Az előbbiből a szükséges beszerzéseket nem tudták kielégítően fedezni, így „egyelőre csak a római jogi, a civilisztikai, büntetőjogi, jogbölcészeti és a nemzetgazdaságtani szemináriumokat óhajtanók felállítani”. Az egyetemi könyvtár a jogi kari tudományszakok könyvszükségletét már évek óta nem biztosította, csak a folyóirat-beszerzés „többé-kevésbé megfelelő kielégítésére” szorítkozott. Ekként a kar kizárólag a szemináriumi előirányzatra volt utalva az új könyvek beszerzését

³⁷ Magyarországi Rendeleték Tára 45 (1911) 1006–1008., 1014.

³⁸ RNLBML 47. fond 4. köteg 734–1895/96. J. K. sz., 360–1914/15. J. K. sz.

illetően, más, igénybe vehető és megfelelő könyvtár pedig Kolozsvárott nem működött. E problémán is segíteni próbált a tervezett átalakítás: ha ugyanis szakonként vagy szakcsoportonként külön szemináriumok létesülnének, nélkülözhetővé válna az említett könyvtártisztai állás, s annak illetménye is az állománygyarapításra lenne fordítható – érvelt a tárgyban fogalmazott előterjesztés. A státusz egyébként éppen nem volt betöltve, s bár a könyvtár személyzetéhez tartozott, kizárólag a jogi kari teendőkkel állt kapcsolatban, így valójában a bibliotéka sem veszített volna munkaerőt vagy költségvetési előirányzatot.³⁹

Egy további pénzforrást is megjelöltek: az 1912. évi költségvetés egy fogalmazói állást létesített a jogi karon 2810 koronával, amit azonban *de facto* arra használtak, hogy az akkor nyilvános rendes tanári kinevezésre váró büntetőjogásznak, Irk Albertnek legyen alkalmazása addig, amíg saját tanszékhez juthat. Ha viszont az megtörténik, e státusz is megszüntethetővé válik, mert semmi olyan feladatkör nem volt hozzákötve, amit másként ne lehetett volna ellátni.⁴⁰ (Irk rendes tanárrá való kinevezésére végül 1917-ben a nagyváradai jogakadémián került sor.⁴¹)

A Jankovich Béla vezette Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által 1915-ben jóváhagyott új szemináriumi szabályzat szerint az intézmény célja tehát „az egyetemi hallgatóknak a tudományos kutatásba való bevezetése” volt. Az egyes szemináriumok tudományszakok szerint beosztását a rendelkezésre bocsátott „dotáció mérvéhez képest” a kar maga állapította meg, amiről a miniszter felé jelentéssel tartozott. Azon szemináriumokat, amelyek csak egy tanszék szükségletét voltak hivatva kielégíteni, az illető szaktanár vezette, azokat pedig, amelyek „több rokon vagy párhuzamos tanszékhez” tartoztak, az érintettek a rangidős elnöklete alatt közösen vezették. A kiutalt működési összegeket a szakminiszter felügyelete alatt álló intézetekre nézve megállapított ügykezelési szabályok betartásával kellett felhasználni. A szemináriumi gyakorlatok iránya, tárgya és módszere, valamint „házsabálya” felől a vezető tanárok teljes önállósággal intézkedtek, ennek keretében a könyvtárak kezelését – a saját felelősségük fenntartása mellett – egyes hallgatóikra is bízhatták. E gyakorlatokon csak olyan hallgatók vehettek részt, akik erre a vezető tanártól az adott félévre szóló engedéllyel bírtak. A netán kifogás alá eső tagokat félév közben is ki lehetett zárni. A szemináriumi helyiségek és felszerelések naponként reggel 8 és este 9 óra között álltak a tagok rendelkezésére, akik közül mindenki külön kulccsal bírt, amelynek elvesztése esetén a kárt viselniük kellett. A résztvevők leckekönyvét a kari

³⁹ Uo. 3–5.

⁴⁰ Uo. 6–7.

⁴¹ NAGY 2013. 81–83.

dékán csak akkor hitelesítette, ha a vezető tanárok igazolták, hogy a szemináriummal szemben nem álltak fenn anyagi kötelezettségeik.⁴²

A miniszteri jóváhagyást jegyző Ilosvay Lajos államtitkár akként fogalmazott, miszerint a módosítást egyenesen kívánatosnak tartotta, azonban a könyvtártszti állás megszüntetéséhez nem járulhatott hozzá, mert arra szükség volt magában az egyetemi könyvtárban, ugyanakkor hozzátette: „miből azonban nem szükségkép[p] folyik, hogy a jogi szemináriumok állandó dotációja esetleg már a jövő tanévtől kezdve 3000–4000 koronával fel nem emelhető; hasonlóképp[en] nincs módomban a jelenleg elfoglalva tartott jogkari fogalmazói állás sorsáról nyilatkozni”.⁴³ A kar tudomásul vette a döntést, és nyomban előterjesztette az igényét tíz önálló szeminárium költségfedezetére, amihez egyenként „a legszűkebb mértékkel mérve legalább is évi 800 korona állandó dotációt kell számításba vennünk”. Ez a meglévő 3600 koronás összeg mellé további évi 4400-at igényelt, az emelés sürgősségét az indokolta, hogy az egyetemi könyvtár már évek óta nem vásárolt jogi szakkönyveket, tehát a szemináriumok e hiány pótlását is jelenthették. Végül az évi előirányzat valóban 8000 korona lett.⁴⁴

A pénzek folyósítására várva, először csak a római jogi (Kiss Mór), a magyar magánjogi és kereskedelmi jogi (Kolosváry Bálint), a büntetőjogi (Lukáts Adolf), a jogbölcseészeti (Somló Bódog) és a közgazdaságtani (Navratil Ákos) szemináriumokat szervezték meg, majd nem sokkal később a perjogi (Tóth Károly), a közjog–közigazgatási jogi (id. Boér Elek), a statisztikai (Kenéz Béla), a jogtörténeti és egyházjogi (Óvári Kelemen, Kosutány Ignác), illetve a politikai („igazgató a kinevezendő tanár” [Réz Mihály]) szakszemináriumokat is.⁴⁵

Az így létrejött tudományos műhelyek hamar elkezdték a könyvek beszerzését, valamint a meglévők szétoztását. Mivel akkoriban a költségvetési periódus júliustól júniusig terjedt, a frissen rendelkezésre bocsátott összegeket 1916 első felében hamar el kellett költeniük.⁴⁶ Ámde a költségvetési forrás elosztása során máris egyenletlenségek mutatkoztak: elsősorban a magán- és kereskedelmi jogi szemináriumnak nem jutott elegendő összeg, még az átlagosan tervezett 800 korona fele sem, ugyanakkor alig voltak jobb helyzetben az egyéb összetett szemináriumok. A kar belátta, hogy a takarékosági szempontból kialakított összevonások a gyakorlatban

⁴² RNLBML 47. fond 4. köteg 360–1914/15. J. K. sz.; 17.006/1916. IV. VKM. szám

⁴³ RNLBML 47. fond 4. köteg 21–1915/16. J. K. sz.

⁴⁴ RNLBML 47. fond 4. köteg 21–1915/16. J. K. sz.; 266–1915/16. J. K. sz.

⁴⁵ RNLBML 47. fond 4. köteg 266–1915/16. J. K. sz.

⁴⁶ RNLBML 47. fond 4. köteg 298–1915/16. J. K. sz.; 342–1915/16. J. K. sz.; 497–, 498–1915/16. J. K. sz.

nem működtek jól sem financiálisan, sem funkcionálisan: „a szemináriumok fenntartásának ugyanis többek között egyik főfeladata, hogy alkalmul szolgáljanak a szaktanár és az illető szakban dolgozni kívánó és különleges kiképzésre vágyó hallgatók sűrű érintkezésének. Ez pedig ismét azt jelenti, hogy a szeminárium teljesen a vezető tanár rendelkezései szerint legyen szervezendő, hogy a tanár bármikor betekinthessen, útbaigazítást adhasson ott dolgozó hallgatóinak; a könyvek használata tekintetében különleges intencióinak megfelelően szabadon és önállóan rendelkezhessék”. Minderre tekintettel az összevont jellegű szemináriumok szétosztását határozta el a kari tanács, amihez még évi 2000 koronát igényelt a büdzséből, amit a minisztérium engedélyezett is 1917-ben.⁴⁷

Az 1918. esztendő elején az önállósult jogtörténeti szeminárium könyvbeszerezéseire kérelmezett a kar újabb, egyszeri 5000 koronát azzal az indoklással, hogy a frissen betöltött tanári állásra tekintettel (Bochkor Mihályt nevezték ki nyilvános rendes egyetemi tanárrá) a szeminárium szervezése ténylegesen csak akkoriban kezdődött meg, s az alapállománya igen hiányos volt. Egy merész lépéssel egyúttal az egész szemináriumi rendszer éves dotációját 16.000 koronára kérték felemelni, hivatkozva a könyv- és folyóiratárak s a kötettség több mint százszázalékos drágulására, valamint arra, hogy az időközben – a világháború ellenére! – megszervezett pozsonyi és debreceni egyetemek jogi karainak hasonló céljaira jóval nagyobb kereteket biztosított a kulturális kormányzat, ami a kolozsvári képzés számára egyébként egészséges, de jelentős versenyhelyzetet teremtett. Az előterjesztésből kiderül, miszerint már addig is nagyon takarékosan gazdálkodtak, de a háború elhúzódása felemésztette a fel nem használt összegeket, valamint, hogy az 1914-ben említett „feláldozandó” Irk-féle fogalmazói státusz időközben megszűnt.⁴⁸ A jogtörténeti szeminárium részére a kért egyszeri összeget a minisztérium még 1918 áprilisában jóváhagyta; a könyvbeszereési lista 102 tételben konkrétan megnevezett jogtörténeti szakirodalmakat, számos segédkönyvet (középkori latin paleográfia és diplomatika, különböző szótárak, jog- és világtörténeti összefoglaló művek), továbbá „forrásszerű nevezetesebb jogtörténeti monográfiákat” tartalmazott 8600 korona becsült értékben. A rendszeres emelésre irányulóan ugyanekkor úgy fogalmazott a miniszter nevében eljáró tanácsos, hogy a tárca a következő állami költségvetés tervezésénél „intézkedni szándékozik”.⁴⁹

Szintén 1916-ban határoztak elviekben egy „gyakorlati joganyaggyűjtemény” elnevezésű, a szemináriumokhoz hasonló szervezeti egység

⁴⁷ RNLBML 47. fond 4. köteg 428-1916/17. J. K. sz.

⁴⁸ RNLBML 47. fond 4. köteg 281-1917/18. J. K. sz.

⁴⁹ RNLBML 47. fond 4. köteg 281–1917/18. J. K. sz.; 444–1917/18. J. K. sz.

létrehozásáról a hallgatók vizsgákra történő felkészülésének elősegítésére, amihez utóbb 400 korona átalányra lett szükség.⁵⁰

2. *Tantárgyak és tanulmányok*

A jogi karon oktatott tárgyak – azok címei, előadói, óraszámai és a részletes tanrendi adataik – az évente kibocsátott tematikus egyetemi almanachokban és tanrendekben könnyen nyomon követhetők, a jogtanárok munkásságára pedig külön fejezetben térünk ki. A főkollégiumok mellett egyéb kurzusokból is választhattak a hallgatók, melyek félévenként olykor változtak, gyakran csak a tananyag egy-egy részét fedve. Hetente több napon át tartották az előadásokat, így a hallgatóknak azok látogatása folyamatos elfoglaltságot jelentett. A mai kortól eltérően a nyomtatott tananyagok mennyisége és minősége korlátozott volt, ezért a nagyobb hangsúly általában az előadásokra esett.

Ma is figyelemre méltó álláspontról tanúskodik egy 1892-ben kiadott miniszteri utasítás, amely a jogtörténeti stúdiumok fontosságára hívta fel a figyelmet a jogi tanulmányok során: ebben gróf Csáky Albin úgy fogalmazott, miszerint „elrendelendőnek találtam, hogy a magyar alkotmány- és jogtörténet ezentúl az I-ső alapvizsgálaton az európai jogtörténettel egyenlő terjedelemben kérdeztessék. Természetes azonban, hogy a két tárgy ezentúl is egy vizsgálati tárgyat fog abban az értelemben képezni, hogy sem két külön tanár által való kérdezésnek, sem csupán az egyik tárgyból való visszavetésnek helye nem lehet”.⁵¹ Ugyancsak a historikus műveltség szavatolására s egyben a nemzeti kultúra védelmére irányult a nevezett miniszter azon rendelkezése is, amelyben a külföldön szerzett érettségi bizonyítványok elbírálásával összefüggésben kötelezővé tette, hogy magyar történelemből és irodalomból kiegészítő vizsgát kelljen tenniük azoknak, akik valamely hazai egyetemre szándékoztak beiratkozni.⁵² A két jogtörténetet 1906-ban egyesítették, a közös, heti ötórás főkollégium neve *Magyar alkotmány- és jogtörténet, különös tekintettel a nyugat-európai jogfejlődésre* lett, miközben egy másik, csak fakultatív kollégium keretében „a vezető európai nemzetek alkotmány- és jogtörténetét és a főbb európai jogintézmények történetét” is elő kellett adni.⁵³

⁵⁰ RNLBML 47. fond 4. köteg, 70–1917/18. J. K. sz.

⁵¹ RNLBML 47. fond 4. köteg 168–1892/93. J. K. sz.

⁵² RNLBML 47. fond 4. köteg 483–1892/93. E. T. sz.

⁵³ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1906. évi 13.384. eln. számú körrendelete a jogtörténeti tanszak újjászervezése tárgyában. Hivatalos Közlöny 14 (1906) március 1. 86.

A nők egyetemi tanulmányokra való jelentkezése korlátozott volt: 1895 után a bölcsészeti és az orvosi karok látogatása lehetővé vált a számukra, de a jogi karra csak 1912-től és kizárólag az államszámviteltani előadásokra iratkozhattak be. Az egyik friss szakirodalom ehhez azt teszi hozzá, hogy erre „a források alapján valószínűsíthetően kevés diáklány vállalkozott”.⁵⁴ A valóságban azonban Kolozsvárott élénk volt az érdeklődés. A női hallgatók felvételének ide vonatkozó szabályait 1916-ban ekként foglalta össze egy rektori hirdetés: „azok a tizenhatodik életévüket betöltött és négy középiskolai osztály vagy ennek megfelelő, a nők kiképzésére szolgáló egyéb tanintézetek sikeres elvégzését igazoló mindazon nők, akik a Jog- és Államtudományi Karon tartani szokott államszámviteltani előadásokra beiratkozni óhajtanak, azok felvételük iránt a m. kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úrhoz intézett és kellően fölszerelt kérvényeiket 1916. évi július hó 31-ig a Jog- és Államtudományi Karhoz nyújtásuk be”.⁵⁵ A folyamodók 1917. évi minősítvényi táblázata alapján huszonnégy hölgy, zömében húsz év körüliek, terjesztett elő szabályszerű felvételi kérelmet, s általában polgári leányiskolát vagy kereskedelmi tanfolyamot végeztek. Azonban még így is csak rendkívüli hallgatók lehettek.⁵⁶ Ugyanakkor adataink szerint 1919. március 13-i keltezéssel a kari tanács kérelemre tandíjmentességet adott egy Weress Margit nevű elsőéves joghallgatónak azzal, hogy a folyó félévben „szorgalmat és előmenetelt” tanúsítson,⁵⁷ miután 1918 decemberében hatályon kívül helyezték a nők egyetemi karokra való fölvételét addig országosan korlátozó intézkedéseket.⁵⁸ Alighanem ő lett az első hallgató a kolozsvári jogászképzés történetében.

Szintén érdekes kérdés a tandíjak alóli mentesítés gyakorlata. Az e tárgyban beadott kérelmeket maga a kari tanács bírálta el rendszerint szeptemberben és decemberben; a határozatok értelmében a jogosultak teljes vagy fél-tandíjmentességben részesülhettek. Az 1887/88. tanév őszi szemeszterében például tizenötven élvezhették a teljes mentességet, míg huszonnégyen a felerészbent, majd a tavaszi félévben – az előbbi sorrendben – tizenheten, illetve ugyancsak huszonnégyen. A kérelmezők száma ennél jóval magasabbra ment, mert ugyanakkor huszónhét, illetve negyven személyt elutasított a kari tanács.⁵⁹ A következő tanév elején az elbírálás elveit ekként tették

⁵⁴ KOKOLY 2018. 524.

⁵⁵ RNLBML 47. fond 3. köteg 1731–1915/16. E. T. sz.

⁵⁶ RNLBML 47. fond 3. köteg 2–1917/18. J. K. sz.

⁵⁷ RNLBML 47. fond 3. köteg 63–1918/19. J. K. sz.

⁵⁸ *A magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter 1918. évi 206.626. számú rendelete a nőknek az egyetemre való felvételéről, valamint a gyógyszerészeti pályára lépésüket korlátozó intézkedések hatályon kívül helyezéséről.* Magyarországi Rendeletek Tára 52 (1918) 2879–2880.

⁵⁹ RNLBML 47. fond 3. köteg 1–1887/88. J. K. sz., 181–1887/88. J. K. sz.

közzé: „tapasztaltatván, hogy tandíjmentességért olyanok is folyamodnak, kik arra sem szegénység, sem szorgalom és előmenetel alapján jogcímmel nem bírnak, tapasztaltatván különösen az is, hogy számosan tandíjmentességért csak a végből folyamodnak, mikép[p] a tandíj befizetésére indokolatlan haladékot nyerjenek”, így a mellékelt szegénységi bizonyítványoknak valós és érdemi adatokat kellett tartalmazniuk, „tehát nem elégséges oly bizonyítvány, mely folyamodó vagy szüleinek szegénységét általában tanúsítja, hanem szükséges azok polgári állásának, foglalkozásának megjelölése, a családtagok számának s vagyoni állásuknak hozzávetőleges bizonyítása”. A kedvező elintézés feltétele volt továbbá az elsőéves hallgatóknál, miszerint kitűnő érettségi bizonyítvánnyal vétessenek fel, ha pedig felsőbb évfolyamra iratkozott be a kérelmező, az, hogy a megelőző félévben minden főkollégiumból sikeres kollokviumot tegyen; ez utóbbit csakis a megfelelő időben – a második vagy a negyedik félév végén – kitűnő minősítéssel teljesített alapvizsgák pótolhatták. Az elutasított hallgatóknak tizennégy napon belül a tandíjat be kellett fizetniük, ellenkező esetben a jogviszonyuk megszűnt.⁶⁰

A hallgatók ösztönzésére a különböző stúdiumok keretében évente nyílt pályatételeket (témaköröket) hirdettek, s a kiemelkedő résztvevők a beadott munkák után jutalomdíjban részesülhettek. A műveket tavasszal kellett benyújtani „negyedrébten, tisztán, más által írva, lapszámozva, bekötve és jeligével ellátva” a dékáni hivatalban, míg a szerző nevét egy külön, zárt borítékban helyezték el. A dolgozathoz használt forrásokat a szövegben pontosan meg kellett jelölni. Az értékelést követően díjazásra az összességében legjobb munkát lehetett bocsátani akkor, ha „az magában véve is díjra méltónak találatik”. Rendszerint tételenként egy-egy díjazást osztottak ki az egyetem ünnepélyes közgyűlésén, de nem volt kizárt több pályázó jutalmazása sem. Ehhez pl. 1906-ban összesen 1350 korona állt rendelkezésre a jogi karon, egy díj általában 150–200 koronának felelt meg. A pályaművek példányait azután az egyetemi levéltárba helyezték, de a szellemi alkotás továbbra is a szerző tulajdona maradt, azt akár publikálhatta is, de ha ebben a pályázatra vagy a jutalmazásra hivatkozott, a bírálatokat mellékelten, egész terjedelmükben ugyancsak ki kellett nyomtattatnia.⁶¹ Az említett évben a következő olyan témákat jelölték meg, amelyekre résztvevő jelentkezett is: 1. „a végrendelet érvénytelensége a római jogban” (két pályamű érkezett); 4. „a koronázás és a korona jelentősége a magyar közjogban” (négy pályamű); a „semmisségi panasz” (egy pályamű); 7. „a társadalmi gazdaság veszedelme”; valamint „a hitbizományok és azoknak közgazdasági

⁶⁰ RNLBML 47. fond 3. köteg sz. n., lásd még: 10–1882/83. J. K. sz., 1–1889/90. J. K. sz.

⁶¹ RNLBML 47. fond 3. köteg sz. n.

jelentősége”; azután „a bankról”; továbbá „a socialismus és a nagytőke”; illetve „az ipar – jelesül a kisipar – történeti alakulása s mai helyzete, különös tekintettel hazai viszonyainkra” (egy-egy pályamű). A dolgozatokat a tanári karból rendszerint ketten értékelték.

Ugyancsak ösztönző, jutalmazó, de egyben a napi megélhetést biztosító források voltak a különféle alapítványok és ösztöndíjak, amelyekhez és amelyekért a joghallgatók pályázhattak. Egy részük állami, azonban a nagyobbik részük magánjellegű alap volt, s rendszerint néhány érdemes hallgató – különböző feltételek mellett történő – támogatására hozták létre a jótékony alapítványtevők. 1883 végén például a „törvényhozásilag engedélyezett”, állami ösztöndíjas helyekből kettő szabadult fel; a nyilvános pályázati felhívás szerint „ezen ösztöndíjakra valláskülönbség nélkül csak oly szegényebb sorsú egyetemi rendes [jog]hallgatók tarthatnak igényt, akik itten legalább már egy félévet töltöttek, az előadásokat pontosan és szorgalmasan látogatják, az egyetemi szabályoknak megfelelő viseletet tanúsítanak, s a tanulmányokban jeles előmenetelüket írás- és szóbeli vizsgálat által igazolják”. A versenyvizsgának tekinthető megmérettetés tehát kötelező volt az egyébkénti tanulmányi eredmények s a magyar honosság (országos illetőség) igazolása mellett, azonban könnyítésül szolgált, hogy a kért tantárgyat a hallgató választhatta meg. A kilátásba helyezett két stipendium ekkor 300–300 forint volt a következő félévre.⁶² Egy 1906-ban közzétett ugyanilyen felhívásban egy darab 600 koronás állami ösztöndíj felett döntött a kar; eredetileg heten pályáztak rá, de ketten visszaléptek, végül a két legjobbnak ítélte, egyformán tehetséges hallgató közül – bár általában nem a vagyoni háttérüket tekintették irányadónak – alapos értékelést követően a hátrányosabb szociális helyzetűt terjesztették fel a miniszterhez.⁶³ A magánösztöndíjak forrásaiul jobbára e célból letétbe helyezett tőkék kamatai vagy átengedett ingatlanok bérleti díjai szolgáltak.

A tanulmányi előmenetel segítésére a kolozsvári jogi kar 1911 decemberében felterjesztést küldött gróf Zichy János miniszterhez a kar kebelében létesítendő internátus ügyében, aminek célja egy olyan bentlakásos intézmény kialakítása volt, ahol nem csak állandó szállást, hanem a tanulást elősegítő szolgáltatásokat is biztosítani akartak. A város 1912-ben késznek mutatkozott ehhez ingyen telket adni és az államkincstár tulajdonába bocsátani. A miniszter szintén helyeselte a kezdeményezést, elvben elfogadva a terv részleteit is. Azonban a világháború kitörése, majd elhúzódása miatt

⁶² RNLBML 47. fond 3. köteg sz. n.

⁶³ RNLBML 47. fond 3. köteg 321–1906/07. J. K. sz., 400–1906/07. J. K. sz.

a mozgalom lendülete megtört, amit 1918 elején próbált a kar újraindítani – sikertelenül.⁶⁴

A legkitűnőbb hallgatókat a tanulmányaik legvégén *sub auspiciis Regis* avaták doktorrá. Az intézmény 1893. évi megújítása utáni időben a kolozsvári egyetem összes hallgatói közül évente egyet lehetett aranygyűrűvel avatni, de gyakran létezett kivétel. Az ünnepeken a királyt rendszerint a közoktatásügyi miniszter vagy az ő államtitkára képviselte, de a közjogi méltóságokon túl a vármegye és a város főbb tisztségviselői, illetve az egyházak képviselői is megjelentek, mivel az nemcsak az egyetem, hanem a megye ünnepe is volt. Erdemes név szerint megemlíteni a jogi kar kitüntetettjeit, akik sorában számos későbbi tudós foglal helyet: Kolosváry Bálint (1897), ifj. Ferenc József (1898), id. Boér Elek (1898), Flórián Károly (1900), Kiss Géza (1903), Pordea Gyula (1905), Kovács Gábor (1906), Ausch Jenő (1906), Kuncz Ödön (1907), Buza László (1909), Hány Endre (1909), Hegymegi Kiss Pál (1909), Bartha József (1910), Gyulai Tibor (1911), Gajzágó László (1912), Moór Gyula (1913), Judik József (1915), Zehery Lajos (1917) és Olasz Lajos (1917).⁶⁵

Természetesen e korszak fiataljai között is voltak, akik nem vették kellő komolysággal a kötelezettségeiket. Erre enged következtetni néhány levéltári irat. Az egyikben a hivatalban lévő dékán, Óvári Kelemen így fogalmazott 1910-ben egy 1907. évi kari tanácsi döntésre is utalva: „nem ritka eset, hogy a joghallgató urak, tanpályájuk alatt egyes kötelező tárgyakat (majd a történelmi, majd a bölcsészeti szakból, majd a közigazgatási jogból, de leggyakrabban a pénzügyjogból és nemzetközi jogból) nem hallgatnak, hanem végül utólag kérelmezik, hogy kimerítő colloquium fejében ezen elmulasztott kötelező tárgyak hallgatása nélkül is végbizonyítványt nyerjenek”. Arra tekintettel, nehogy szokássá nőjék ki magukat a mind gyakoribb esetek, figyelmeztette az érintetteket: „a kötelező colloquiumokat hallgatni el ne mulasszák, nehogy a mulasztás következményeit viselni és időt veszíteni legyenek kénytelenek”.⁶⁶ Egy másik, szintén 1907-ben keltezett dokumentum szerint „a terminus halasztásokkal űzött számos visszaélés miatt kénytelen volt a Kar olyan határozatot hozni, hogy a kért szigorlati határidő semmi szín alatt többé el nem halasztható. A dékán kötelessége a Kar

⁶⁴ RNLBML 47. fond 5. köteg 321. 500. és 630–1911/12. J. K. sz., 270–1912/13. J. K. sz., 272–1917/18. J. K. sz.

⁶⁵ ÁMÁN 2018c. 23–33.; ÁMÁN 2021. 94–117.; RNLBML 47. fond 1. köteg 54–1909/10. J. K. sz.; 2. köteg 154–1917/18. E. T. sz.; 3. köteg 72– és 229–1896/97. J. K. sz., 886–1903/04. J. K. sz., 1058–, 1097– és 1104–1904/05. J. K. sz., 1058–1905/06. J. K. sz., 208–1917/18. J. K. sz., 186.516/1917. IV. VKM. számú irat.

⁶⁶ RNLBML 47. fond 3. köteg sz. n.

határozatát végrehajtani.”⁶⁷ 1905-ben pedig – bár a komolyság vagy a fegyelem hiányáról itt nem volt szó – a tudori szigorlatokkal összefüggésben a következőket írta egy államtitkár válaszul egy kolozsvári felterjesztésre: „a jog és államtud. Karnak azon kérelmét, hogy egyes méltánylást érdemlő esetekben a fennálló szigorlati szabályzatban foglalt csoportosításoktól esetleg eltérőleg csoportosított szigorlatokra adhasson engedélyt, nem találok teljesíthetőnek”.⁶⁸

A háború elhúzódására tekintettel 1918 nyarán (június 1-jétől) a közoktatásügyi miniszter engedélyével pótszemesztert hirdettek, melynek a kolozsvári jogi karon saját hatáskörben megállapított egyedi tanrendje volt.⁶⁹ A kivételes pótfélévre május 31-től lehetett jelentkezni; július 29-ig 235 személyt regisztráltak.⁷⁰ Egyébként az oktatási és a honvédelmi miniszter az évek során külön rendelkezett arról, hogy a hadbavonult hallgatók miként számíttathatták be a féléveiket, továbbá, különösen 1918-ban, hogy a szolgálat során rokkanttá vált magyar honos tisztek milyen kedvezményekkel nyerhettek felvételt például az egyetemi jogi karokra vagy a királyi jogakadémiákra.⁷¹

A tanulmányaikat jogász doktori (tudori) eljárással – tehát szigorlatokkal és felavatási disszertációval – befejezőkről 1918-ból találtunk tételes kimutatásokat. Az első félévben 65, a másodikban 135, a speciális pótfélévben pedig 50 felavatási értekezést nyújtottak be.⁷² Ez mindösszesen 250 jelentkező volt egyetlen tanév alatt. Bár a szám feltűnően kerek, a táblázatok kifejezetten tartalmazzák minden jelölt nevét, a disszertációk címeit és a beadásuk napját, a befizetett 40 korona eljárási díj átvételére történő utalást, valamint annak a két tanárnak a vezetéknevét, akikre a dékán kiszignálta az értekezések elbírálását. Az ugyanekkor állam- vagy jogtudományi doktorrá avatottak száma a három szemeszter végén: 66, 134 és 49, vagyis összesen 249 fő volt, míg egy férfit az első és kettőt a második félévben kánonjogi doktorrá fogadtak.⁷³ Érdekes megemlíteni, hogy csupán 75-en szereztek közülük államtudományi titulust, a többiek mind jogtudományi doktorok lettek. (A két egyházi jogi tudoravatásra egy 1874. március 6-án kibocsátott

⁶⁷ RNLBML 47. fond 3. köteg sz. n.

⁶⁸ RNLBML 47. fond 3. köteg 90.589/1905. VKM. számú irat.

⁶⁹ RNLBML 47. fond 3. köteg 248-1917/18. jksz.; 1. köteg, 490–1917/18. J. K. sz.

⁷⁰ RNLBML 47. fond 2. köteg sz. n.

⁷¹ RNLBML 47. fond 2. köteg 43.006/1918. IV. VKM. és 63.901/1918. IV. VKM. számú iratok; 1. köteg, 27.813/1918. IV. VKM. számú irat.

⁷² RNLBML 47. fond 2. köteg 11–1917/18. J. K. sz.

⁷³ RNLBML 47. fond 2. köteg 10–1917/18. J. K. sz.

vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet alapján volt lehetőség Kolozsvárott.⁷⁴⁾

Az utóbbi számok részben alátámasztani látszanak azt a szakirodalomban elterjedt állítást, miszerint a fővárosi joghallgatók szerettek Kolozsvárra „vándorolni”: konkrétan a szigorlók tömeges átjelentkezéséről volt szó, akik így az erdélyi egyetemen szerezték meg a doktori címüket. A jelenség oka Eckhart Ferenc szerint részint abban rejlett, hogy az óráikat Budapesten nem kellő szorgalommal látogató hallgatók az átiratkozás útján palástolni tudták e hiányosságokat, mert nehéz volt tételesen ellenőrizni, vajon korábban, a másik intézményben mennyire teljesítették e kötelezettségeiket.⁷⁵ Karády Viktor nyomán Kokoly Zsolt mindezt egy lényegesen összetettebb szociológiai indokkal magyarázza: „a kolozsvári jogi képzés drámaian gyors kibővülése összefüggésben állt a jogi képzettség keresletének általában és váratlanul gyors növekedésével, mégpedig a többi szakértelmiségi képzés (mérnökök, építészek, tanárok, orvosok, gyógyszerészek) kárára, és ebben az eltolódásban paradigmátikusán rajzolódik ki a korabeli társadalom modernizációs deficitje. [...] Ezzel párhuzamosan a jogászság a dzsentri (nemesi) vagy dzsentroid (a nemességhez hasonló és kapaszkodó) rétegek [számára] legkönnyebben elérhető s a dzsentri réteghabitushoz legközelebb álló átképzési területnek s egyben társadalmi létrának is bizonyult”.⁷⁶

III. A Jog- és Államtudományi Kar tudománytörténete

A kolozsvári egyetemen a jog- és államtudományok művelését és oktatását végző fakultás történetét azoknak a professzoroknak a személyén keresztül is be lehet mutatni, akik valóságosan is megszemélyesítették a Kart. Az általuk gondozott diszciplínák meghatározóan a tanszékeikkel voltak azonosak, hiszen abban az időben a tanszék elsősorban nem szervezeti egységet, hanem a gondozott főkollégiumi tárgya(ka)t jelentette. Berde Áron híres mondása, amely a rektori székfoglalójában hangzott el: „Önök tudják, hogy az egyetemet nem a néma falak, hanem a tanárok szellemi ereje alapítja meg hírnevében, áldásos működésben.” A tárgyalás bizonyos csoportosítás szerint történik: olyan egységekben, amelyek az adott tudományszakok belső összefüggései, s az oktatás tematikája miatt is egymással szoros kapcsolatban állnak. Mindez olyan szempontokra támaszkodik, amelyek az egyes

⁷⁴ RNLBML 47. fond 2. köteg 424–1873/74. J. K. sz.

⁷⁵ ECKHART 1936. 636–638.

⁷⁶ KOKOLY 2018. 523–524.; KARÁDY 2013. 240–245.

tanszékek által gondozott tudományszakok belső tartalmát és karakterológiáját tartják szem előtt.

Indokolt tehát egy fejezetbe fűzni a történeti és elméleti tudományokat, hiszen közös vonásuk, hogy jellemzően nem a tételes, hatályos joganyag kibontása tartozik ide, hanem e tárgyak megalapozása a történeti és a bölcséleti módszertan segítségével.

A civilisztikai tudományok fokozatosan mind nagyobb teret nyertek. A hatályos magyar mellett az osztrák magánjogot is oktatták, hiszen kodifikálatlan magánjogunk *de facto* alkalmazta az ausztriai polgári törvénykönyvet (OPTK), autentikus egyetemi művelése tehát kézenfekvő volt. Az anyagi jog mellett a polgári perjog is képviselve volt, akárcsak a gyors ütemben fejlődő kereskedelmi és váltójog.

A közjog jelentős tantárgyai sem hiányoztak. Az alkotmányjogot és a közigazgatást a politika című stúdium keretén belül adták elő, de a jogtörténet is felölelt egy sor olyan témát, amely a történelmi alkotmány bázisán nem pusztán joghistoriának számított: a Szent Korona tana a jogtörténetnek és az alkotmányjognak egyaránt tárgya volt. A büntető anyagi és perjog akkor már régóta a közjog fogalmi és politikai keretei között fejtette ki hatását.

Végezetül a gazdaságtudományok is önálló fejezetbe kerültek, mert a nagyon régóta a jogi felsőoktatás palettáján szereplő statisztika mellett a nemzetgazdaságtan is fontos helyet kapott a jogi fakultáson, azonban a terjedelmi korlátok miatt csupán sommás összegzésben.

Jog- és Államtudományi Kar tanszékei

Római Jogi Tsz. (1872–1919)		Pandekta Jogi Tsz. (1890–1915)
Jogtörténeti Tsz. (1872–1919)		
Észjog, Enciklopédia és Protestáns Egyházi jogi Tsz. (1872–1919)		
Katólikus Egyházi jogi Tsz. (1872–1919)		
Magyar Közigazgatási és Pénzügyi Jogi Tsz. (1872–1908)		Magyar Közigazgatási és Pénzügyi Jogi Tsz. (1908–1919)
		MKPJ (1908–1919)
Magyar Magánjogi és Bányajogi Tsz. (1872–1919)		
Magyar Polgári Perjog és Váltójogi Tsz. (1872–1890)		MPPPTJ (1891–1919)
KVTSz. (1894–1919)		
Osztrák Polgári Törvény Tsz. (1872–1919)		
Büntetőjogi és Eljárásjogi Tsz. (1872–1919)		
Politikai Tsz. (1872–1919)		
Nemzetgazdaságtan Tsz. (1872–1919)		
Statisztikai Tsz. (1872–1919)		

MKPJ = Magyar Közigazgatási és Pénzügyi Jogi Tanszék (1908–1919)

MPPPTJ = Magyar Polgári Peres és Perenkívüli Törvénykezési Jogi Tanszék (1891–1919)

KVTsz. = Kereskedelmi és Váltójogi Tanszék (1894–1919)

1. Történeti, elméleti tudományok

1.1 Római jog

1. A jogi felsőoktatás, így a kolozsvári jogi kar tudománytörténeti áttekintését is indokolt a római jog művelésének, oktatásának-kutatásának bemutatásával kezdeni. Az antik (és a továbbélő) római jog művelése egyidős az európai egyetemekkel. Európa lenyűgöző ókori szellemi hagyatékára utal, amely a modern kontinentális magánjogi kultúránknak máig az egyik alapját jelenti. Az első professzor, aki megnyitotta a karon a romanisták sorát, **Farkas Lajos** (1841–1921). Kolozs megyei családból származott. Jogi tanulmányait a pesti egyetem jogi karán kezdte meg, de egészségi okokból kénytelen volt a születési helyéhez közelebb eső nagyszebeni jogakadémiára átiratkozni. Jogtudorrá 1871-ben avatták Pesten.

A nagyszebeni jogakadémia tanári kara 1869-ben őt hívta meg a betöltetlenül maradt római jogi tanszékre, ahol három évet dolgozott. 1872-ben kinevezték az abban az évben alapított kolozsvári egyetemre, a római jog nyilvános rendkívüli,⁷⁷ majd 1873-tól nyilvános rendes tanára lett,⁷⁸ egészen 1915-ben bekövetkezett nyugdíjba vonulásáig. Széles körű tudományos munkássága mellett számos egyházi és jótékonyági megbízást is vállalt. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztályának megszervezője és vezetője volt. Az egyetem jogi karának négy ízben volt dékánja. Az 1896/97. tanévben az egyetem rektori tisztségét is betöltötte. 1897-ben a magyar kormány miniszteri tanácsosa lett. Az MTA 1893-ban levelező tagjává választotta. Az egyetem Szegedre költözésének esztendőjében halt meg. Életéről az MTA 1928. január 23-i ülésén a kartárs, Kolosváry Bálint tartott előadást. Megírta a római jog történetét, és számos jelentős tanulmányt publikált.⁷⁹ Az MTA tulajdonában fennmaradt néhány kéziratos munkája. Ezek között például kiemelkedik nagy részletességgel kidolgozott büntetőjogi és peres eljárásjogi előadási kurzusa, ami azt mutatja, hogy a tételes büntetőjog művelésére is kompetens volt.

⁷⁷ Budapesti Közlöny 6 (1872) október 3. 1805.

⁷⁸ Budapesti Közlöny 7 (1873) március 16. 529.

⁷⁹ *A római jog történelme*. 2 kötetben (1892–1895), négy kiadást ért meg; *A hereditas iacens jogi természetéről*. Jogtudományi Közlöny 7 (1872) 133–135., 141–143., 149–150., 155–157.; *Adalék a római rabszolgaság ismeretéhez*. Erdélyi Múzeum 7 (1880) 1–21.; *A római jog czéljának és helyének kérdéséhez tanulmányi rendszerünkben*. Jogtudományi Közlöny 16 (1881) 341–344.; *Tanulmányok a magánjog dogmatikájából*. Jogtudományi Közlöny 19 (1884) 60–61., 65–67., 76–78.; *A becsület általános jelentősége a mai és római jogrendben* (1896, rektori székfoglaló); *A római obligatio fogalmilag véve a középkor- és újkor jogi elméletben* (1913, akadémiai székfoglaló).

2. A következő római jogász Kolozsvárott **Kiss Mór** (1857–1945) volt. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte (1872–1876), ahol előbb az államtudományok (1876), majd a jogtudományok doktorává avatták (1877). Számos külföldi egyetemen folytatta tanulmányait (Lipcse, Berlin, Halle, München, Göttingen,⁸⁰ Párizs). Magántanárként római jogból a kolozsvári egyetemen (1878) képesítették,⁸¹ és ott kezdte el oktatói munkáját, előbb 1886-tól nyilvános rendkívüli,⁸² majd 1890-től nyilvános rendes egyetemi tanárként.⁸³ Azután négy évig a nagyszabonyi jogakadémia tanára volt (1880–1884), annak megszüntetése után a római jog tanáraként ismét Kolozsvárra helyezték, ahol 1919-ig oktatta a római jogot. Magyarországon a legjelentősebb német római jogászok első, valóban nyugat-európai színvonalú művelőjének tekinthetjük.⁸⁴ Az önálló pandektajog tanszékének nyilvános rendes tanára lett (1890–1915),⁸⁵ majd a római jog professzora (1915–1919).⁸⁶ Az egyetemi közéletben is fontos szerepet vitt: háromszor a jogi kar dékánja, az 1904/05. tanévben pedig az egyetem rektora volt. 1919-ben, a Ferenc József Tudományegyetemnek a városból történt elköltözése után is Kolozsváron maradt, ott élt a két világháború között. Tudományos munkásságát nyugalomba vonulása után is folytatta, így bekapcsolódott az EME munkájába. 1945 kora őszen Budapesten érte a halál.

3. Az utolsó kolozsvári római jogász **Helle Károly** (1870–1920) volt. Előbb Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyében közigazgatási gyakornok, majd 1892-től a kecskeméti, 1896-tól a debreceni, 1905-től a kassai jogakadémia tanára.⁸⁷ Az 1912/13. tanévben a kolozsvári egyetemen volt a kereskedelmi és váltójog,⁸⁸ 1913 és 1920 között pedig a budapesti egyetemen a római jog tanára.⁸⁹ Az antik római jog mellett a hatályos magánjogot is művelte.⁹⁰

⁸⁰ SZÖGI 2001. 243.

⁸¹ Budapesti Közlöny 12 (1878) november 23. 8593.

⁸² Budapesti Közlöny 20 (1886) április 13. 2.

⁸³ Budapesti Közlöny 24 (1890) augusztus 24. 1.

⁸⁴ *A végrendeleti alakok kifejlődési története Justinian császár törvényhozásáig bezárólag*. Kolozsvár, 1876.; *A Corpus Juris Civilisből kiszemelt és feldolgozott magánjogi gyakorlati esetek gyűjteménye. Kézíkönyvül a római jogból tartott practicumokhoz*. Budapest, 1883.; *Visszaemlékezés Windscheidra és Iheringre*. Kolozsvár, 1893.; *Elmélet, gyakorlat és hazai jogi oktatásunk reformja* (rektori székfoglaló). Kolozsvár, 1905.; *A római jogi gyakorlatok jelentősége a jogi oktatásban*. Kolozsvár, 1943.

⁸⁵ SZABÓ 2020a. 358.

⁸⁶ Hivatalos Közlöny 23 (1915) 353.

⁸⁷ SZABÓ 2020b. 263–264.

⁸⁸ Hivatalos Közlöny 20 (1912) 205.

⁸⁹ Hivatalos Közlöny 21 (1913) 430.

⁹⁰ *Vis maior a római és a modern forgalmi jogban*. Kecskemét, 1894.; *Törvény a házassági jogról*. Kecskemét, 1894.; *A római jog forrásainak története, I–II*. Budapest, 1909–1911.

1.2. Jegtörténet

1. A jogtörténet első tanára Kolozsvárott **Óvári Kelemen** (1844–1925) volt. Gimnáziumba Szabadkán, Temesváron és Pesten járt, 1863 és 1867 között a pesti egyetem jogi karán tanult, és tett államtudományokból államvizsgát, majd 1869-ben a jog- és államtudományok doktorává avatták. 1867 és 1872 között bíróként dolgozott, 1870-ben a pesti egyetemen magántanári képesítést szerzett.⁹¹ 1872 és 1916 között a kolozsvári tudományegyetemen az európai és a hazai jogtörténet nyilvános rendes tanára.⁹² Kétszer lett a jogi kar dékánja, az 1891/92. tanévben pedig az Egyetem rektori székében ült. Az MTA 1892-ben levelező tagjává választotta.

Érdekelte a hatályos jog – kivált a csődjog⁹³ – is, de főként jogtörténeusként tartjuk számon. Jegtörténeti munkásságának fő műve a Kolosváry Sándorral közösen írt statútum-gyűjtemény.⁹⁴ Szintén Kolosváryval együtt részt vett a Magyar Törvénytár, különösképpen Werbőczy István Hármaskönyvének,⁹⁵ valamint az erdélyi törvények (1540–1848) kétnyelvű kötetinek fordításában és magyarázatában.⁹⁶ Tanulmányainak többsége a Jog- és Államtudományi Folyóiratban, a Jegtudományi Közönyben, az Erdélyi Híradóban, a Magyar Igazságügyben, a Századokban és a kolozsvári egyetem Actáiban jelent meg.

2. A jogtörténet művelésével ugyan többen is foglalkoztak, a tantárgyat jegyző másik professzor Kolozsvárott **Bochkor Mihály** (1877–1920) volt. Jogi tanulmányait Bécsben⁹⁷ és Kolozsvárott végezte. Az Erdélyi Róm. Katolikus Státus helyettes, majd rendes titkára lett. 1914-től a pozsonyi egyetemen az egyházjog,⁹⁸ 1917-től a kolozsvári egyetemen a magyar alkotmány és jogtörténet tanárává nevezték ki.⁹⁹ Érdeklődési körébe tartozott különösen a vallásszabadságért vívott küzdelmek feltárása.¹⁰⁰ Szerkesztette

⁹¹ ECKHART 1936. 675.

⁹² Budapesti Közöny 6 (1872) október 3. 1805.

⁹³ *A csődrendszer, tekintettel a nevezetesebb külföldi csődítörvényekre s különösen a magyar csőd eljárás részletes ismertetése. Irománypéldákkal ellátva elméleti s gyakorlati használatra.* Pest, 1871.

⁹⁴ *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye, I–IV.* Budapest, 1885–1902.

⁹⁵ *Werbőczy István Hármaskönyve.* Az eredetinek 1517-i első kiadása után fordították, jogi műszótárral és részletes tárgymutatóval ellátták (Kolosváry Sándorral). Budapest, 1894.

⁹⁶ PÉTERVÁRI 2020. 538–539.

⁹⁷ PATYI 2004. 94.

⁹⁸ Hivatalos Közöny 22 (1914) 445.

⁹⁹ Hivatalos Közöny 25 (1917) 266.

¹⁰⁰ *Az erdélyi katolikus autonómia.* Kolozsvár, 1911; *Az 1643–44 erdélyi országos rendek vallásiügyi tárgyalásai.* Brassó, 1913.

az EME Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának kiadványait. 1919-ben a megszálló román hatóságok őt is megfosztották katedrájától. Ennek ellenére a városban maradt egészen 1920-ban bekövetkezett haláláig.¹⁰¹

1.3. Jogbölcselet, nemzetközi jog

1. A 'jogbölcselet' és a nemzetközi jog első tanára Kolozsvárott **Jenei Viktor** (1840–1887) volt. Tanulmányait a marosvásárhelyi református főiskolán kezdte, majd 1859-ben ösztöndíjjal a bécsi műegyetemre ment,¹⁰² ahol 1861-ig tanult. Amikor 1861-ben az erdélyi protestáns főiskolákon újra megnyíltak a jogi tanfolyamok, ő is jogi pályára lépett, és az erdélyi részek jogtudósának, Dósa Eleknek lett a tanítványa. 1861/62-ben jogot hallgatott Marosvásárhelyen. 1862 és 1865 között a pesti egyetemen folytatta és fejezte be jog- és államtudományi tanulmányait. 1866-ban az erdélyi református egyházkerület főkonzisztóriumára megválasztotta a székelyudvarhelyi főiskolához rendes jogtanárnak. 1868 nyarán letette a harmadik szigorlatot is, felavatták a jog- és államtudományok doktorává. Az erdélyi egyházkerület, a kolozsvári egyetem felállításának reményében, 1870-ben felfüggesztette négy főiskolájában a jogi tanfolyamokat,¹⁰³ minek következtében Jenei a székelyudvarhelyi főiskolán a bölcseleti tárgyakat vette át; egyidejűleg igazgató-tanárnak is megválasztották, és megbízták az iskola jogügyeinek vezetésével.

A kolozsvári egyetem fölállításával 1872-ben egyetemi tanárrá nevezték ki,¹⁰⁴ s az észjog, a jog- és államtudományi enciklopédia és a protestáns egyházjog előadásával bízták meg. Kolozsvárra költözése után nemsokára a református egyházközség jogi gondnokává, később az egyházmegye egyházkerületi képviselőjévé és a kerület igazgatótanácsosává választották. Tudományos munkáiban a jogbölcseleti érdeklődés mindig domináns maradt, de foglalkozott az ún. vegyesházasságok¹⁰⁵ kérdésével s a nemzetgazdaságtan alapkérdéseivel is.

2. A következő professor **Werner Rezső Rudolf** (1838–1907) volt. A kalocsai papneveldeben két évet tanult teológiát, de megszakítva tanulmányait 1859-ben beiratkozott a pesti egyetem jogi karára. 1865-ben jogi doktorrá

¹⁰¹ ÁMÁN 2020. 78–79.

¹⁰² SZÖGI–KISS 2003. 318.

¹⁰³ PÁL–ANTAL 2018. 389.

¹⁰⁴ Budapesti Közlöny 6 (1872) október 3. 1805.

¹⁰⁵ *Észrevételek némely vegyes házasságok érvényessége kérdéséhez.* Jogtudományi Közlöny 14 (1879) 265–266.

avatták, és az akkor újonnan megnyílt pécsi püspöki jogi lyceumban segéd-tanárrá nevezték ki. 1866-ban már rendkívüli, 1869-ban pedig rendes tanári kinevezést kapott a bölcséleti- és jogtudományok előadásával megbízott tanszéken. 1873-ban a kassai királyi jogakadémián ugyanezen tanszék tanárává vált,¹⁰⁶ és innen ment át 1888-ban Kolozsvárra,¹⁰⁷ ahol mint a jogbölcsélet egyetemi tanára oktatott. Az 1905. évi nyugdíjazása után Budapestre költözött, s élete további részét ott töltötte.

Jogbölcséleti gondolkodása a Friedrich Adolf Schilling-féle vallásos természetjogi felfogást követte.¹⁰⁸ A jogbölcsélet történetéről írott könyvét¹⁰⁹ tekintette fő művének, mintegy kiegészítésnek szánva Schelling gondolataihoz, amelyet ő maga fordított magyarra.¹¹⁰ Elsősorban szaklapokban, legfőképpen a Magyar Igazságügyben, a Büntetőjog Tárában és a Jogtudományi Közlönyben jelentek meg cikkei. A jogelmélet művelői gyakran fordultak régente is a büntetőjog kérdései felé; ő a részproblémákhoz és általános, dogmatikai problémákhoz egyaránt értő kézzel nyúlt.¹¹¹ Véleményes jelentést írt Somló Bódog habilitációs értekezéséről (Kolozsvár, 1899).

3. A már nemzetközi mércével mérve is legjelesebb professzorok sorát **Somló Bódog** (1873–1920) nyitotta meg. Felix Fleischer néven pozsonyi családban született. Tanulmányait Kolozsvárott, 1896/97-ben Lipszében¹¹² és 1897/98-ban Heidelbergben¹¹³ végezte. Jogbölcsleletről 1899-ben,¹¹⁴ politikából 1903-ban¹¹⁵ habilitálta magát magántanárrá a kolozsvári egyetemen. Tagja volt a Társadalomtudományi Társaságnak, egyúttal 1899-től a nagyváradi jogakadémián is tanított. Egyetemi tanári kinevezését a kolozsvári egyetemen 1905-ben kapta meg.¹¹⁶ Az egyetem Kolozsvárról való elköltözését követően Lovászy Márton miniszter nyomására¹¹⁷ a budapesti

¹⁰⁶ Budapesti Közlöny 7 (1873) március 20. 555.

¹⁰⁷ Budapesti Közlöny 22 (1888) szeptember 2. 1.

¹⁰⁸ ORMÁNDI 2020. 779.

¹⁰⁹ *A bölcsészeti jogtudomány történelme, kiegészítésül Schelling természetjogi művéhez*. Budapest, 1875.

¹¹⁰ *A természetjog, vagy bölcséleti jogtudomány kézi könyve, összehasonlító tekintettel a tétéles jog intézkedéseire*. Budapest, 1869.

¹¹¹ *A dolus és culpa jelentősége a büntetőjogban*. Budapest, 1879.; *A magyar büntetőjog általános elvei*. Budapest, 1881.; valamint iskolai használatra írt műve: *A büntettek, vétségek, kihágások*. Budapest, 1882.

¹¹² SZÖGI 2001. 405.

¹¹³ SZÖGI 2001. 316.

¹¹⁴ Budapesti Közlöny 33 (1899) július 19. 1.

¹¹⁵ Hivatalos Közlöny 11 (1903) 412.

¹¹⁶ Budapesti Közlöny 39 (1905) augusztus 19. 1.

¹¹⁷ UJVÁRY 2019. 18.

egyetem tanáraként adta elő a politikát és nemzetközi jogot.¹¹⁸ Szakmai pályájának első szakaszára Herbert Spencer evolucionista szociológiája gyakorolt hatást.¹¹⁹ A második korszak művei (1910-től) cáfolatai az elsőnek. Elhagyta a naturalista szociológia területét, és a jog- és morálfilozófia került érdeklődése középpontjába.¹²⁰ Első, jogtörténetű karakterű munkája a parlamentarizmus kérdését vizsgálja.¹²¹ A *Szociológia* (1901), az *Ethika* (1900) és a *Jogbölcselet* (1901) című munkái világosan mutatták azokat a gondolati irányokat, amelyek döntően befolyásolták: Spencer mellett a Pikler Gyula-féle belátásos elmélet és Marx szociológiája.

A kutatás új szféráját ott jelöli ki, ahol korábban tagadta: az emberi szervezet és a körülmények, illetve a környezet kölcsönviszonyában. Ennek megtestesülése az *Állami beavatkozás és individualizmus* 1903-ban. Somló azt tűzte ki magának, hogy megállapítsa az állami beavatkozásnak a társadalmi fejlődés természetes folyamatában való helyét és természettudományi jelentőségét. Két kulcsfogalma: az emberi szervezet és a környezet. A tudásunk töredékessége miatt az emberi beavatkozás csak tökéletlen lehet, nem szándékolt következményekhez is vezethet, de ez mindenfajta cselekvésre érvényes, és ha Spencer tanait elfogadnánk, nem az individualizmushoz, hanem a passzivitáshoz kellene eljutnunk. Az állami beavatkozás nem mond ellent az alkalmazkodás természettörvényének, csupán arról van szó, hogy az alkalmazkodás a lelki élet közvetítésével megy végbe. Hasonló eredményre jut Somló az állami beavatkozásnak a természetes kiválasztáshoz való viszonyát taglaló elemzésben is.

4. A jogbölcselet egyik legkiválóbb hazai művelője, a pályáját Kolozsvárott kezdő, majd Szegeden folytató **Moór Gyula** (1888–1950) volt. Egyetemi tanulmányait 1906 és 1910 között a kolozsvári egyetemen végezte, ahol 1910-ben szerezte meg *sub auspiciis Regis* állam- és jogtudományi doktorátusát. 1914-ig több különböző külföldi tanulmányúton is részt vett, majd az eperjesi jogakadémián jogfilozófiát és nemzetközi jogot tanított.¹²² 1917-ben a kolozsvári egyetemen habilitálták magántanárrá jogbölcselet tárgykörből.¹²³ Kolozsváron 1918 decemberében nevezték ki a nemzetközi jog nyilvános rendes tanárává.¹²⁴ Szegeden 1921 és 1928 között a

¹¹⁸ A nemzetközi jog elméletével korábban is foglalkozott: *A nemzetközi jog bölcseletének alapelvei*. Budapest, 1898.

¹¹⁹ MEZEI 2020. 643.

¹²⁰ SZEGŐ 1993. 74.

¹²¹ *Parlamentarizmus a magyar jogban*. Budapest, 1896.

¹²² MOLNÁR 2020. 513.

¹²³ Hivatalos Közlöny 25 (1917) 248.

¹²⁴ Hivatalos Közlöny 27 (1919) 21.

jogbölcselet nyilvános rendes tanára volt,¹²⁵ s egy tanévben (1924/25) a dékáni tisztelet is viselte. 1928-tól húsz éven át a budapesti egyetemen tanított, az 1945/46. tanévre az egyetem rektorává is megválasztották. Tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd az 1945. évi választások után (amelyen nem indult) a Nemzetgyűlés választotta képviselővé az MTA elnöki tisztségéből kifolyólag. Az 1947-es választásokon a Magyar Függetlenségi Párt színeiben indult sikerrel, de az MKP nyomására mandátumát megsemmisítették. 1948. január 1-jén nyugdíjazták, 1949-ben akadémiai tagságát is megvonták.

Számos tudományos társaság tagja, többek között az MTA levelező (1925), majd rendes (1942) tagjává választotta; az MTA elnökhelyettese, a Jogtudományi Osztály elnöke is volt, majd a második világháború után, Kornis Gyula lemondása miatt ideiglenes elnöke is volt a testületnek. Számos szakmai szervezetben tevékenykedett; a Magyar Társadalomtudományi Társaságban és a Mikes Irodalmi Társaságban, de tagja volt a Magyar Filozófiai Társaságnak és a Dugonics Társaságnak is. Fő kutatási területe a jogbölcselet¹²⁶ volt, de foglalkoztatta a nemzetközi jog,¹²⁷ a szociológia¹²⁸ és a filozófia¹²⁹ is. Erőteljesen támaszkodott az újkantiánus filozófiára, amiből kiindulva önálló jogfilozófiai rendszer kidolgozására törekedett. Tisztelői főként az ő érdemének tartják, hogy a magyar jogbölcselet lépést tudott tartani a korabeli európai jogfilozófia fejlődésével.¹³⁰

1.4. Egyházjog

1. Kifejezetten a katolikus egyházjog oktatására kapott stallumot **Csiky Viktor** (1839–1924). Jogi végzettségét a bécsi egyetemen szerezte meg.¹³¹ 1865-től ügyvéd Aradon; 1867-től a kolozsvári jogakadémián a hűbérjog és egyházjog rendkívüli,¹³² majd 1872-től az egyetemen az egyház- és a hűbérjog rendes tanára.¹³³ Megválasztották dékánnak (1874/75), majd rektornak (1884/85) is. 1876-ban az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsának tagjává választották. Közéleti tevékenységéből kiemelendő,

¹²⁵ Hivatalos Közlöny 29 (1921) 291.

¹²⁶ *Bevezetés a jogfilozófiába*. Budapest, 1923.; *Metafizika és jogbölcselet*. Budapest, 1929.; *Reine Rechtslehre, Naturrecht und Rechtspositivismus*. Wien, 1931.

¹²⁷ *Érték-e a Nemzetek Szövetsége az emberiség számára?* Budapest, 1932.

¹²⁸ *Szociológia és jogbölcselet*. Budapest, 1934.

¹²⁹ *A természetjog problémája*. Budapest, 1934.

¹³⁰ Műveiből igényes válogatás jelent meg: SZABADFALVI 2001.

¹³¹ SZÖGI–KISS 2003. 133.

¹³² SZABÓ 1996 113.

¹³³ Budapesti Közlöny 6 (1872) október 3. 1805.

hogy 1868-ban választmányi tagja lett az alakuló *Kolozsvári Kör*nek (amely a *Polgári Társalkodó* helyébe lépett), 1872-ben alelnöke, 1896-ban pedig a *Nemzeti Kaszinó Kolozsvárt* néven újjáalakult kör választmányi tagja. 1898-tól az EMKE választmányi tagja. Tudományos érdeklődése a katolikus egyházjogon belül főként a magyar egyház viszonyainak és a vegyesházasságok érvényességének vizsgálatára irányult,¹³⁴ emellett – erős történelmi érdeklődése okán is – intenzíven foglalkozott a hűbérjognak a nyugat-európai államok fejlődésére gyakorolt hatásával.

2. Fő profilja volt az egyházjog **Kosutány Ignác**nak (1851–1940) is. 1851. július 6-án született Mátészalkán. 1869-től a pesti egyetemen tanult jogot. 1875-ben a pécsi jogakadémián az egyházjog és jogtörténelem tanára lett, 1896-tól pedig a pozsonyi jogakadémián oktatott.¹³⁵ Kolozsvárra 1900-ban került nyilvános rendkívüli tanárként,¹³⁶ 1901-től már nyilvános rendes tanár lett.¹³⁷ Kétszer volt dékánja a jogi karnak, egy alkalommal (1912/13) pedig a rektori széket is betöltötte. Az Egyetemet követte Szegedre, ahol 1927-ig szintén az egyházjogi tanszéket vitte. Emellett a Kar könyvtárának újrászervezését is vállalta, ami embert próbáló feladat volt, hiszen Kolozsvárról egyetlen könyvet sem hozhattak magukkal a professzorok. Elsődlegesen egyházjogásként tartjuk számon (e téren mindenre kiterjedő tankönyvet is írt), fő kutatási területei a kánonjog egyes résztemái voltak. De ő sem pusztán a tanszéke által jegyzett stúdium (egyházjog)¹³⁸ tudományos hátterét kutatta. Foglalkozott jogtörténettel,¹³⁹ történelemmel, sőt statisztikával is.

¹³⁴ TAMÁSI 2020a 171.

¹³⁵ Hivatalos Közlöny 4 (1896) 428.

¹³⁶ Hivatalos Közlöny 8 (1900) 104–105.

¹³⁷ Tamási 2020b. 410.

¹³⁸ *Az egyházi vagyon tulajdonjogának alanyáról általában, s különösen Magyarországon*. Budapest, 1897; *Egyházjog. A magyarországi egyházak alkotmánya és közigazgatása*, 1. Kolozsvár, 1903; *A magyarországi egyházak alkotmányának és közigazgatási jogának rövid foglalata*. Szeged, 1923; *Berezetés a kánoni perjogba*. Szeged, 1924.

¹³⁹ *A magyar alkotmány és jogtörténelem tankönyve*. Budapest, 1895.

2. Civilisztika

2.1. Magyar és osztrák magánjog

1. **Haller Károly** (1836–1911) tanári mandátuma alapvetően az ausztriai magánjog oktatására szólt. Kiemelendő, hogy Kolozsvár díszpolgára, a magyar országgyűlés főrendiházának tagja, a Vaskorona-rend és az Olasz Királyi Koronarend lovagja, címzetes miniszteri tanácsos, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) tiszteleti tagja volt. 1853 és 1856 között Nagyszebenben tanult jogot. Jogi doktorátusát Pesten szerezte meg, majd hivatalnoki állást vállalt a kincstári ügyészségnél. Miután 1863-ban Kolozsváron jogakadémiát létesítettek, odaköltözött, és az ausztriai magánjog, a váltó- és kereskedelmi jog, valamint a bányajog tanárának nevezték ki.¹⁴⁰ Közben 1871-től a kolozsmonostori Gazdasági Tanintézetben gazdasági statisztikát és agrártörvényeket oktatott¹⁴¹ 1901-ig.¹⁴²

1872-ben a frissen alapított egyetem professzori karában találjuk az ausztriai magánjog rendes tanáraként.¹⁴³ A jogi karnak két ízben dékánja, és egy alkalommal (1880/81) a rektori tisztelet is betöltötte. 1867-től tevékeny tagja volt a városi közgyűlésnek; 1884 és 1886 között polgármester is volt.¹⁴⁴ Jelentős érdemei voltak a Főter dísztérré alakításában, és ő indítványozta például Mátyás király szülőházának emléktáblával történő megjelölését. Szakmai munkássága főként a magánjogra, annak számos részproblémájára, többek között jogforrási kérdéseire¹⁴⁵ koncentrált. Érdeklődött a gazdaság elméleti kérdései iránt is.¹⁴⁶

2. Az elsősorban magyar magánjogot oktató **Kolosváry Sándor** (1840–1922) munkásságában a jogtörténet kiemelkedően fontos szerepet töltött be. 1860-ban a nagyszebeni jogakadémia rendes hallgatója lett. Amikor Marosvásárhelyen megkezdtek a jogi előadásokat, az 1861/62. tanévet itt folytatta. Egyik neves tanára Dósa Elek volt. 1862 őszétől a pesti egyetem jogi fakultásának hallgatója lett, e tanulmányait 1866-ban fejezte be.

¹⁴⁰ SZABÓ 1996. 116.

¹⁴¹ Budapesti Közlöny 5 (1871) október 15. 5235.

¹⁴² *Emlékönyv* 1906. 70.

¹⁴³ Budapesti Közlöny 6 (1872) október 3. 1805.

¹⁴⁴ GAAL 2016a. 42–45.

¹⁴⁵ *Az általános polgári törvénykönyv, mint az jelenleg Erdélyben érvényes, minden a legújabb időkig megjelent és még hatályban levő utólagos rendeletekkel, felvilágosító és utasító jegyzetekkel.* Kolozsvár, 1865; *Adalék a jogforrások elméletéhez.* Jogtudományi Közlöny 10 (1875) 381–383., 389–391.

¹⁴⁶ *Gazdasági jogisme. A gazdasági tanintézetek növendékei és a mezői gazdák szükségletéhez alkalmazva.* Kolozsvár, 1878; *A gazdasági értékekről.* Kolozsvár, 1880.

1867-ben az erdélyi főkonzisztórium kinevezte a kolozsvári református kollégium jogi tanfolyamának tanárává, majd pedig rendes jogtanárává.¹⁴⁷ Itt működött 1869-ig, akkor a felekezeti jogakadémiák megszűntével a Kolozsváron működő királyi jogakadémiához nyert kinevezést a magyar magánjog és közjog, valamint a bölceleti jog rendkívüli tanárává.¹⁴⁸ Egy év múlva, magántanári képesítése után, rendes tanár (1870-ben a pesti egyetemen nyerte el magyar magánjogból a *venia legendi*-t).¹⁴⁹ 1872-ben a kolozsvári egyetemen a magyar magánjog és a bányajog rendes tanárává nevezték ki.¹⁵⁰ Itt működött 1910-ig, nyugdíjazásáig. Az 1910. május 13-án kelt uralkodói elhatározással magyar királyi udvari tanácsosi címmel tüntették ki.¹⁵¹

Felvette előadási tárgyai közé a külön előadott protestáns egyházjogot is. A jogi karnak két ízben dékánja, 1888/89-ben pedig az egyetem rektora volt. Az MTA 1892-ben levelező tagjai közé választotta. Évekig volt az Erdélyi Református Főkonzisztórium titkára, majd az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának tagja. A kolozs–kalotai egyházmegye közgyűléseinek tagja és az erdélyi református házassági főtörvényszéknek bírója is volt. 1896-ban megszűnt e téren működni. Munkássága meghatározóan jogtörténeti vonatkozásúnak mondható. Fontos munkákat írt az egyházjog témakörében is; legjelentősebb művei azonban az Óvári Kelemennel közösen gondozott jogtörténeti forráskiadványok: a helyhatósági jogszabályok forrásgyűjteménye,¹⁵² a híres-nevezetes *Tripartitum*,¹⁵³ valamint a strukturáltan szerkesztett erdélyi jogforrások.¹⁵⁴ Mindkét szerző a törvényhatóságok jogforrásait közreadó kiadványuk előszavában hangot ad a komplexitásra törekvő történelemszemléletének: „A nemzet szellemére ható és sorsát irányító politikai események szerves összefüggésének és egymásból való fejlődésének kifürkészése: nagy és lélekemelő munkája ugyan a történettudósoknak, de szerény nézetünk szerint nem hiány nélkül való egész az mind addig, a míg a szellemi és társadalmi életnek minden nyilvánulásai: a vallás,

¹⁴⁷ Budapesti Közlöny 1 (1867) augusztus 7. 1343.

¹⁴⁸ Magyar Polgár 3 (1869) január 17. 31.

¹⁴⁹ Budapesti Közlöny 4 (1870) március 24. 1163.

¹⁵⁰ Budapesti Közlöny 6 (1872) október 3. 1805.

¹⁵¹ ÁMÁN 2020b 387.

¹⁵² *Corpus statutorum Hungariae municipalium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye, I–VIII.* Budapest, 1885–1890.

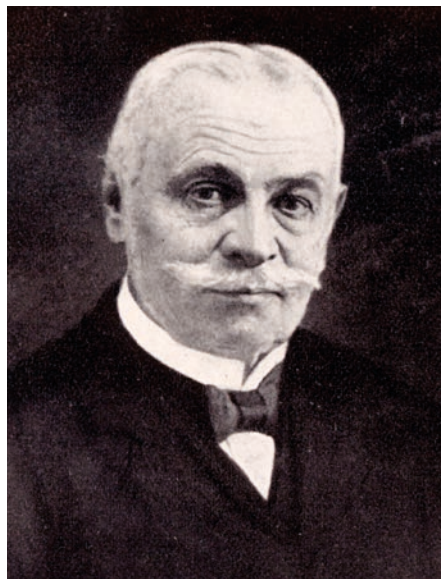
¹⁵³ *Werbőczy István Hármaskönyve. Az eredetinek 1517-iki első kiadása után.* Budapest, 1897.

¹⁵⁴ *Az erdélyi Approbata és Compilatae Constitutiones törvénykönyvek jegyzetekkel ellátott sajtó alá rendezése.* Budapest, 1896; *Az erdélyi Articuli novellares et provisionales magyar nyelvre fordítása.* Budapest, 1896; *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár, 1540–1848. évi erdélyi törvények.* Fordították és utalásokkal ellátták. Budapest, 1900.

erkölcs, nyelv, tudomány, művészet, ipar, gazdaság és jog stb. fejlődésének phásisai, az érintett eseményekkel kapcsolatban fel nem öleltetnek.”

31. kép Farkas Lajos (1841–1921),
a római jog professzora (1873–1915)

32. kép Kolosváry Sándor (1840–1922),
a magyar magánjog professzora
(1872–1910)

3. Kimagasló szakmai tekintélynek számított a századfordulón az osztrák magánjogot (is) oktató **Grosschmid Béni** (1851–1938), az MTA levelező tagja (1901). Kevésbé ismert, hogy Márai Sándor írónak apai nagybátyja volt, aki így örökítette meg alakját: „Mint a gondolkodásban, az életben is külön mértéke volt, étkezése, szórakozásai, életmódja, apró szokásai, mindez eltéveszthetetlenül őt hirdette. Egyszer megkínálták az igazságügy-miniszteri tárcával, de nem fogadta el; sokkal később azt mondta, hogy aki független tanár, ne akarjon miniszter lenni, mert a ’miniszter’ szolgál, akit az urak kedvük szerint elküldhetnek... Korlátlan ember volt, a maga belső törvényei szerint élt, a maga módján fegyelmezett, de a társadalmi megegyezésektől szabadon és függetlenül...”¹⁵⁵

Jogi tanulmányait Bécsben végezte.¹⁵⁶ 1872-ben a köteles részről írt munkájával, amely szakmai körökben feltűnést keltett, elnyerte az

¹⁵⁵ MÁRAI 2003. 97–98.

¹⁵⁶ PATYI–SIMON–SZABÓ–SZÖGI–VARGA 2015. 74.

MTA Sztrókay-díját. Rövid ideig bírósági és igazságügyi minisztériumi szolgálatban állott. 1882 és 1885 között a nagyváradi jogakadémián tanár (polgári törvénykezés, majd kereskedelmi és váltójog), közben 1882-ben budapesti egyetemi magántanár (magánjog) volt. Kolozsvárott csak néhány évig tanított (1887–1890), osztrák magánjogot. 1890 nyarán kinevezték a fővárosi egyetem magyar magánjogi tanszékére,¹⁵⁷ ahol 1928-ig a magyar magánjog tanára lett.¹⁵⁸ A polgári házassági törvény (1894) egyik megalkotója.¹⁵⁹ A törvények előkészítése terén kifejtett működésének elismeréséül 1899-ben a magyar királyi udvari tanácsosi címet kapta. Főműve kétségtelenül a *Fejezetek a kötelmi jogunk köréből* című, több kiadást is megért kétkötetes műve, amely iránymutató a magyar magánjog fejlődési irányát, felfogását tekintve.¹⁶⁰ A kortárs német jog szellemi befolyása elleni védekezés jegyében támadta a polgári törvénykönyv hivatalos, Teleszky-féle tervezetét. Finom dogmatikai elemzése, Közép-Európában úttörő tudományos rendszerezései az 'igazságosság' követelményének érvényesítését célozták a tételes jogban,¹⁶¹ de foglalkozott történeti jogösszehasonlítással¹⁶² is. Műveinek jelentékeny részét Zsögöd Benő néven írta. Nemesi családi nevét egyetemi hallgató korában változtatta Zsögödre, de 1904-től ismét a Grosschmid nevet használta.

4. Az osztrák mellett a magyar magánjogot is gondozta **Kolosváry Bálint** (1875–1954). Édesapjához, a már említett Kolosváry Sándorhoz hasonlóan ő is az MTA tagja (1922-től levelező, 1934-től rendes). Egyetemi tanulmányait Kolozsvárott végezte, 1897-ben avatták *sub auspiciis Regis* jogtudományi doktorrá.¹⁶³ Berlinben¹⁶⁴ és Párizsban¹⁶⁵ is tanult, majd rövid ideig az Igazságügyi Minisztériumban teljesített szolgálatot. A magyar magánjog tárgyköréből 1901-ben szerezte meg egyetemi magántanári képesítését.¹⁶⁶ 1899–1900-ban a kassai jogakadémián tanított, mint a magyar és osztrák magánjog rendkívüli, 1901 és 1906 között pedig nyilvános rendes tanára.¹⁶⁷

¹⁵⁷ Budapesti Közlöny 24 (1890) július 19. 1.

¹⁵⁸ ECKHART 1936. 655.

¹⁵⁹ *A házassági törvény, I–II.* Budapest, 1898–1901.

¹⁶⁰ GÖRÖG 2020. 231.

¹⁶¹ *Öröklött és szerzett vagyon.* Budapest, 1879; *Magánjogi tanulmányok, I–II.* Budapest, 1901; *Magánjogi előadások. Jogszabálytan, I–II.* Budapest, 1905.

¹⁶² *Werbőczy és az angol jog.* Budapest, 1928.

¹⁶³ Budapesti Közlöny 31 (1897) január 8. 1.

¹⁶⁴ SZÖGI 2001. 122.

¹⁶⁵ SZÖGI–VARGA 2018. 46.

¹⁶⁶ Budapesti Közlöny 35 (1901) augusztus 13. 1.

¹⁶⁷ Hivatalos Közlöny 9 (1901) 585.

1906-ban a kolozsvári egyetemre került előbb rendkívüli,¹⁶⁸ majd 1909-től nyilvános rendes tanárként,¹⁶⁹ s apja nyugalomba vonulása után annak örökébe lépett a katedrán. Az osztrák jogtól való távolodás igénye ebben a korban érezhetően felerősödött; ennek is hatása lehetett arra, hogy az ausztriai magánjogot dominánsan gondozó Haller Károly utódként Kolosváry Bálint 1911-től teljesen átváltott a magyar magánjogra.¹⁷⁰

Az 1919-ben esedékes dékán- és rektorválasztásokat a román megszállás által okozott rendkívüli körülményekre tekintettel tartották meg, s hogy a jogi képviselőt maradéktalanul ellátó személy kerülhessen az intézmény élére, Kolosváry Bálintot választották rektorrá. 1921-től Szegeden találjuk, ahol a magyar magánjog tanszékét kapta. Az 1926/27. tanévben a kar dékánja volt. 1928 és 1947 között a pesti egyetemen adta elő a magyar magánjogot.¹⁷¹ Szegedi évei alatt társszerkesztője volt az *Acta Juridica et Politica* c. periodikának. Tagja a Magyar Jogászegyletnek, választmányi tagja a Magyar Pszichológiai Társaságnak, alelnöke a Magyar Társadalomtudományi Társaságnak és aktív közreműködője a szegedi Dugonics Társaságnak. Az Erdélyi Múzeum-Egyesületben 1914-től választmányi tag, a Dunamelléki Református Egyházkerületnek tanácsbírája volt.

Tudományos munkássága a magyar magánjog széles részét ölelte fel,¹⁷² legmaradandóbbat főként a házassági és öröklési jog terén fejtett ki,¹⁷³ s az osztrák joggal is foglalkozott. Mint a gyakorlatias oktatás egyik propagálója, több esetgyűjteményt¹⁷⁴ állított össze a magyar magánjogból az egyetemi hallgatók számára. Részt vett a Szladits Károly szerkesztette *Magyar magánjog* c. kézikönyv¹⁷⁵ megírásában is. Tanítványai tanulmánykötetet adtak ki tiszteletére.¹⁷⁶

5. A magánjogászok sorát Kolozsvárott az a **Menyhárh Gáspár** (1868–1940) zárja, aki Szegeden az ide települt egyetem első rektora lett. Szakmai pályáját ügyvédként kezdte (1895–1911) Kolozsvárott, ahol 1898-ban

¹⁶⁸ Budapesti Közlöny 40 (1906) szeptember 12. 1.

¹⁶⁹ Budapesti Közlöny 43 (1909) február 12. 1.

¹⁷⁰ Hivatalos Közlöny 19 (1911) 34–35.

¹⁷¹ Hivatalos Közlöny 36 (1928) 264.

¹⁷² FARKAS 2020. 402.

¹⁷³ *A közszerezmény biztosítása*. Budapest, 1899; *A szerzeményi közösség a házassági vagyoni jog rendszerében*. Bp., 1900; *Az anya és a törvénytelen gyermek jogállása a Polgári Törvénykönyv tervezetében*. Budapest, 1901; *A magyar öröklési jog fejlődésének története*. Budapest, 1902.

¹⁷⁴ *Esetgyűjtemény. Kézikönyvül magánjogi praktikumok számára*. Budapest, 1909, 51944.

¹⁷⁵ *A dologi jog általános tanai*. In: A magyar magánjog V. Dologi jog. Szerk. Szladits Károly. Budapest, 1942.

¹⁷⁶ *Emlékkönyv Kolosváry Bálint Dr. jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára*. Budapest, 1939.

egyetemi magántanári habilitációt szerzett az ausztriai magánjogból.¹⁷⁷ 1911-től ugyanott,¹⁷⁸ majd Szegeden 1939-ig a magyar magánjog nyilvános rendes tanára. A Budapestre ideiglenesen átköltözött egyetemen a kar dékánja volt (1919–1921), majd a már Szegeden működő fakultásnak is egy ízben (1927/28). Tagja a Felsőháznak (1929–1932),¹⁷⁹ a szegedi Dugonics Társaságnak és a szintén szegedi Mikes Irodalmi Társaságnak. Elsősorban az osztrák magánjog,¹⁸⁰ továbbá a családjog¹⁸¹ és a kötelmi jog¹⁸² területén jelentetett meg fontos tanulmányokat. Ez nem jelentette azt, hogy a családjogi intézmények mellett ne elemezte volna a dologi jog egyes intézményeit (pl. elbirtoklás sajátosságai vagy a telekkönyvi rendtartás egyes szabályai).¹⁸³ 1936-tól szerkesztette a *Jog* című folyóiratot. Munkássága elismeréséül 1937-ben az MTA levelező tagjává választotta, a kortársai 1938-ban emlékkönyvvel tisztelegtek előtte 40 évi tudományos és 28 évi tanári működése alkalmából.

2.2. *Polgári perjog*

1. A kodifikált magyar polgári perjog alapjait lerakó **Plósz Sándor** (1846–1925) nyitotta meg az eljárásjogot előadó professzorok sorát. Jogi tanulmányait Bécsben kezdte,¹⁸⁴ és Pesten fejezte be 1866-ban. 1868-ban szerzett jogtudományi doktorátust. Ennek birtokában előbb közügyvédi, 1869-ben váltóügyvédi oklevelet kapott. 1867 novemberétől tollnok a pesti törvényszéken, 1871-től a lipótvárosi egyesbíróság helyettes bírója, 1872-től bíró a pesti királyi törvényszéknél. 1872-ben a kolozsvári egyetemre kapott tanári kinevezést,¹⁸⁵ ahol 1881-ig a polgári törvénykezés, valamint a váltó- és kereskedelmi jog¹⁸⁶ rendes tanára. 1881-ben került a pesti egyetemre,¹⁸⁷ ahol 1924-ig ugyanezeket a tárgyakat gondozta. 1894-ben igazságügyi minisztériumi államtitkárrá nevezték ki, majd politikai közszereplést is vállalt: 1895-től Baja országgyűlési képviselője lett. Legmagasabb közjogi funkciójaként

¹⁷⁷ Budapesti Közlöny 32 (1898) április 23. 9.

¹⁷⁸ Hivatalos Közlöny 20 (1912) 49.

¹⁷⁹ UJVÁRY 1991. 61.

¹⁸⁰ *Az elbirtoklás az osztrák általános polgári törvénykönyv alapján*. Kolozsvár, 1910; *Az atyasági keresetről az osztrák polgári törvénykönyvben*. Kolozsvár, 1912; *Az osztrák általános polgári törvénykönyv magyarázata, I–II*. Budapest, 1914.

¹⁸¹ *Az örökösi jog*. Kolozsvár, 1894; *A családfenntartás elve legújabb jogunkban* (1938, akadémiai székfoglaló). In: Acta Jur. et Pol. Szeged, 1941., Tom. 15., fasc. 3.

¹⁸² *Elévülés és záros határidő*. Kolozsvár, 1917; *Kötelmi jog. Egyetemi tankönyv*. Budapest, 1918.

¹⁸³ HOMOKI-NAGY 2020. 495.

¹⁸⁴ SZÖGI-KISS 2003. 192.

¹⁸⁵ Budapesti Közlöny 6 (1872) október 3. 1805.

¹⁸⁶ *A magyar váltójog kézikönyve*. Budapest, 1895.

¹⁸⁷ Budapesti Közlöny 15 (1881) július 23. 2.

az igazságügy-miniszteri tiszttel említendő 1899 és 1905 között.¹⁸⁸ 1914-ben főrendiházi taggá vált.

33. kép Menyhárh Gáspár (1868–1940), az ausztriai, majd magyar magánjog professzora (1911–1939)

34. kép Plósz Sándor (1846–1925), a magyar polgári perjog professzora (1872–1881)

A kormány megbízásából már 1885-ben kidolgozta a polgári perrendtartás tervezetét,¹⁸⁹ s még további törvény-előkészítéssel is foglalkozott.¹⁹⁰ Nevéhez fűződnek a sommás eljárásról szóló törvény több rendbeli javaslatai, valamint a házassági ügyekben követendő eljárás tervezete. A bünvádi perrendtartásról szóló törvény (1896. évi XXXIII. tc.) életbe léptetésének munkájában fáradhatatlan buzgalommal vett részt, elnökölt az 1899 májusától 1900 februárjáig ülésező szaktanácskozásokon, és nagy része volt az életbe léptetés alkalmából megjelent 14 rendelet szerkesztésében (a királyi ügyészség, az ügyészségi megbízottak, a nyomozóhatóságok, valamint a csendőrség részére kiadott utasítások és a büntető ügyviteli szabályok). Azonban szerteágazó munkásságának¹⁹¹ legkimagaslóbb eredménye mindenképpen

¹⁸⁸ ANTAL 2018. 36–37., 58–59.

¹⁸⁹ *A magyar polgári perrendtartás tervezete*. Budapest, 1885.

¹⁹⁰ SZIVÓS 2020. 553.

¹⁹¹ *Plósz Sándor összegyűjtött dolgozatai*. Budapest, 1927.

a magyar polgári perrendtartásról szóló törvény kodifikációja (1911: I. tc.). Az MTA-nak 1884-től levelező, 1894-től rendes tagja volt.

2. Szintén a polgári törvénykezési jog professzora volt **Jancsó György** (1853–1911). Jogi tanulmányait az eperjesi jogakadémián kezdte, majd 1875-től a pesti egyetemen folytatta, ahol előbb (1877) államtudományi, majd (1879) jogtudományi doktori oklevelet, egy évvel később ügyvédi képesítést is szerzett. 1875-től különböző bíróságokon teljesített szolgálatot, előbb joggyakornoki, majd (segéd)fogalmazói munkakörben; 1887-ben a királyi kúriához került tanácsjegyzőnek, két és fél évi szolgálat után pedig a Pest vidéki királyi törvényszék bírójává nevezték ki. 1890 márciusában nyert egyetemi magántanári képesítést magyar magánjogból,¹⁹² és 1891-ben kapott kinevezést a kolozsvári egyetemre rendes tanárként a polgári peres és peren kívüli törvénykezési jog tanszékére.¹⁹³ Töltött be dékáni (1893/94) és rektori (1908/09) tiszteket is. Szakmai munkássága nem merült ki a polgári perjog¹⁹⁴ témáiban, hanem az anyagi magánjog,¹⁹⁵ főként a házassági vagyoni jog¹⁹⁶ kérdései foglalkoztatták.¹⁹⁷

3. A kolozsvári polgári perjogászok sorát **Tóth Károly** (1876–1928) zárja. Jogi diplomájának megszerzése után külföldi tanulmányutat tett, hazatérve bírósági szolgálatba lépett, 1905 és 1913 között debreceni jogakadémiai tanár, miközben (1912) a pesti egyetemen magántanári képesítést szerzett polgári perjogból.¹⁹⁸ A kolozsvári egyetemre 1913-ban kapott kinevezést,¹⁹⁹ majd követte a tanári kart Szegedre. Mint sokan a perjogászok közül, ő is művelte a kereskedelmi és váltójogot,²⁰⁰ de a polgári perjog²⁰¹ is a tudományos érdeklődésének középpontjában állt. Kutatómunkájából kiemelendő az első- és másodparancsokra épülő elmélete, a törvénykezés magánjogi és állami területre való elhatárolása, a polgári törvénykezés szülőökainak kidolgozása és csoportosítása.²⁰²

¹⁹² Budapesti Közlöny 24 (1890) március 19. 2.

¹⁹³ Budapesti Közlöny 25 (1891) augusztus 6. 3.

¹⁹⁴ *A magyar polgári perrendtartás rendszeres kézikönyve, I–II.* Budapest, 1915.

¹⁹⁵ *A magyar váltótörvény.* Budapest, 1883; *A magyar kereskedelmi törvény.* Budapest, 1885.

¹⁹⁶ *A kézszerzeményi jog.* Budapest, 1882.; *A magyar házassági és házastársi öröklési jog.* Budapest, 1901.

¹⁹⁷ SZABÓ 2020c. 334.

¹⁹⁸ Hivatalos Közlöny 20 (1912) 331.

¹⁹⁹ Hivatalos Közlöny 21 (1913) 290.

²⁰⁰ *A magánjogi jogvédelem a kereskedelmi jogban.* Debrecen, 1907; *A váltó fogalma.* Budapest, 1905.

²⁰¹ *Polgári törvénykezési jog. Alapismeretek.* Debrecen, 1923.

²⁰² PAKOZDI 2020. 757.

2.3. Kereskedelmi és váltójog

1. A kodifikálatlan magánjog mellett kiemelkedően fontos volt a gazdasági élet jogi szabályozásának hiánypótló funkcióját betöltő kereskedelmi jog oktatása. A polgári törvénykezési jog mellett a kereskedelmi jog oktatását is gondozta **Verseghi Nagy Ferenc** (1852–1928). A kolozsvári egyetemen 1881 és 1890 között a kereskedelmi és váltójog tanára volt. Munkássága elismeréseként 1890-től a budapesti egyetemre nevezték ki,²⁰³ az MTA pedig előbb levelező (1893), majd rendes (1903) tagjai közé választotta. 1909-től a Magyar Jogászegylet elnöke, emellett Magyarország képviselője volt a hágai Nemzetközi Bíróságon. 1879-től levelező tagja a párizsi Összehasonlító Jogtudományi Társaságnak (*Société de législation comparée*). Szakmai pályafutásával párhuzamosan a századforduló környékén a politikai életbe is bekapcsolódott: kereskedelemügyi államtitkár (1900–1902), országgyűlési képviselő (Felsővisó, Kaposvár), s pártalapítási tevékenységet (Országos Alkotmánypárt) is folytatott. Jogász munkásságáért 1912-ben valóságos belső titkos tanácsosi címet kapott, 1927-ben pedig a Felsőház tagja lett.²⁰⁴

Egyetemi tanulmányait a bécsi és a pesti egyetemeken folytatta, 1875-ben szerzett jogi diplomát Budapesten. 1877-ben kereskedelmi és váltójogból magántanári képesítést nyert a pesti egyetemen.²⁰⁵ 1879-től a nagyváradi jogakadémián oktatott, majd kinevezést kapott a kolozsvári egyetemre, ahol a jogi kar dékáni tisztét is betöltötte (1886/87). Itt választották meg 1889-ben az Erdélyi Római Katolikus Státus képviselőjévé is. 1891-ben a pesti egyetemen vette át a kereskedelmi és váltójogi katedrát.

Jogásként elsősorban a kereskedelmi jog,²⁰⁶ illetve a korszakban részterületeit alkotó váltójog²⁰⁷ és szövetkezeti jog²⁰⁸ adták a fő szakterületét; váltójogi kézikönyvével az MTA Sztrókay-díját nyerte el (1898). Foglalkozott a tengerjog,²⁰⁹ a választójog, a végrehajtás, az értékpapír-részletvétel s az uzsora törvényi szabályozásával is. Közreműködött a szövetkezeti jog és

²⁰³ Fővárosi Lapok 27 (1890) augusztus 24. 1713.

²⁰⁴ FREISSBERGER 1927. II. 145–146.

²⁰⁵ ECKHART 1936. 675.

²⁰⁶ *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra, I–II.* Budapest, 1913.

²⁰⁷ *A magyar váltójog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra.* Budapest, 1910; *A nemzetközi váltójogi egyezmény és az ennek alapján alkotott új magyar váltótörvény magyarázata.* Budapest, 1914.

²⁰⁸ *A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló törvény magyarázata.* Bp., 1898; *Törvényjavaslat a szövetkezetekről.* Budapest, 1904; *A szövetkezetek alapelve.* Budapest, 1905.

²⁰⁹ *Törvényjavaslat a tengeri magánjogról.* Budapest, 1894; *Magyar tengerjog* (akadémiai székfoglaló) Budapest, 1894.

a tengeri magánjog törvényjavaslatainak megfogalmazásában. Törvénymagyarázó kommentárok adott közre egyebek mellett a kereskedelmi (1875: XXXVII.), a végrehajtási (1881: LX.) és az ipari hitelszövetkezeti (1898: XXIII.) törvénycikkekhöz.²¹⁰

2. A kereskedelmi és váltójog professzora volt **Klupathy Antal** (1853–1922) is. Jogi tanulmányait a kassai jogakadémián kezdte, majd a pesti egyetemen szerzett jogi doktorátust (1875), a következő évben pedig az ügyvédi képesítést is megszerezte. 1873-tól három éven át a közmunka és közlekedési minisztériumban fogalmazó-gyakornok volt, utána Kassán kezdett ügyvédi gyakorlatot. 1877-től a kassai jogakadémián kezdett tanítani,²¹¹ s innen került Kolozsvárra, ahol 1894-től a kereskedelmi és váltójog tanára lett,²¹² miután 1877-ben a pesti egyetemen magántanári képesítést nyert. Szakmai munkásságának középpontjában a kereskedelmi jog²¹³ kutatása állt.²¹⁴

3. A kereskedelmi és váltójog utolsó kolozsvári tanára **Kuncz Ödön** (1884–1965) volt. Tudományos munkássága a jogtudomány és üzemgazdaságtan határterületére, a gazdasági és kereskedelmi jogra irányult, közreműködött több hitelügyi és váltótörvény kodifikációjában.²¹⁵ Jogi tanulmányait a kolozsvári egyetemen folytatta, s szerzett *sub auspiciis Regis* jog- és államtudományi doktori oklevelet (1907).²¹⁶ 1908-1909-ben tanulmányúton járt Berlinben, Drezdában és Hamburgban. Hazatérését követően, 1909-től a budapesti kereskedelmi és váltótörvénytörvényosztályon főjegyzőként folytatta a munkát. 1910 és 1913 között a budapesti királyi ítélőtáblán tevékenykedett tanácsjegyzőként, 1913-ban pedig fogalmazó és hiteljogi referens lett az Igazságügyi Minisztérium törvény-előkészítő osztályán.

Habilitációt 1911-ben Kolozsvárott szerzett; előbb a kereskedelmi jog magántanáráként,²¹⁷ 1914-től pedig mint a kereskedelmi és váltójog nyilvános rendkívüli,²¹⁸ 1916-tól rendes tanáráként oktatott az egyetemen.²¹⁹ 1920 és 1928 között a budapesti tudományegyetem közgazdaság-tudományi

²¹⁰ LABAN CZ 2020. 769.

²¹¹ Budapesti Közlöny 11 (1877) március 20. 2157.

²¹² Budapesti Közlöny 28 (1894) augusztus 28. 1.

²¹³ *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, I–II.* Budapest, 1904–1906.

²¹⁴ VARGA 2020a. 373.

²¹⁵ VARGA 2020b. 440.

²¹⁶ Hivatalos Közlöny 15 (1907) 1.

²¹⁷ Hivatalos Közlöny 19 (1911) 407.

²¹⁸ Hivatalos Közlöny 22 (1914) 261.

²¹⁹ Hivatalos Közlöny 24 (1916) 245.

karán,²²⁰ 1928-tól a nyugdíjazásáig (1949) a jogi karon oktatott kereskedelmi és váltójogot, szintén nyilvános rendes tanárként.²²¹ Foglalkozott a szövetkezetek, korlátolt felelősségű társaságok és részvénytársaságok vagyoni, személyi és szervezeti viszonyait szabályozó joggal, a váltó- és részvényki-bocsátás jogi hátterével, a tisztességtelen versenyt megelőző jogelemekkel, a biztosítási joggal, továbbá a számviteli fegyelmet szavatoló mérlegvalódiság elvével és a könyvszakértői vizsgálat módszertanával.²²² Igazságügyi, valamint pénzügyi minisztériumi felkérésre szakértőként működött közre több jogszabály szövegezésében. Főszerkesztője volt a Gazdasági Jog, szerkesztőbizottsági elnöke a Magyar Szövetkezés és a Hites Könyvvizsgáló c. szaklapoknak. Szerzőként közreműködött a Szladits Károly-féle *Magyar magánjog* (1939) c. monográfia megírásában. Az MTA levelező tagjává választották (1930), de 1949-ben tanácskozó taggá minősítették (le). Akadémiai tagságát csak 1989-ben (posztumusz) állították vissza.

3. Közjog

3.1. Politika

1. A politika nevű diszciplína meglehetősen összetett szakmai struktúrával rendelkezett, egyebek mellett az alkotmányjog tematikája is jórészt ide tartozott. Az első kolozsvári professzora **Concha Győző** (1846–1933) volt. Jogi tanulmányait a pesti egyetemen végezte 1864 és 1869 között, majd bírósági fogalmazóként dolgozott. 1872-től a kolozsvári egyetem rendkívüli,²²³ majd 1874 és 1892 között rendes tanára volt,²²⁴ azután átment a pesti egyetemre, ahol 1928-ig az alkotmány- és közigazgatási jog professzoraként tanított. Kolozsvári éve alatt alkotmányi és közigazgatási politikát, kormányzati és közigazgatástant, valamint alkotmánytant adott elő. 1913 és 1918 között főrendiházi tag lett, 1927-től pedig a Felsőház élethossziglani tagjává nevezték ki.²²⁵ Az MTA levelező (1886), majd rendes (1900) tagja; 1925 és 1929 között az akadémia alelnöke és igazgatósági tagja volt. Szakmai munkássága

²²⁰ Hivatalos Közlöny 29 (1921) 27.

²²¹ Hivatalos Közlöny 36 (1928) 263.

²²² *Alaptörvény-felemelés. Tanulmány a részvénytársasági jog köréből.* Budapest, 1911; *Az osztalékjog és a fiktív osztalék. Tanulmány a részvényjog köréből.* Bp., 1913; *A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata, I–II.* Budapest, 1928–1933; *Küzdelem a gazdasági jogért. Dr. Kunecz Ödön összegyűjtött kisebb dolgozatai.* Budapest, 1939.

²²³ Budapesti Közlöny 6 (1872) október 3. 1805.

²²⁴ Budapesti Közlöny 8 (1874) január 28. 169.

²²⁵ FREISSBERGER 1927. II. 160–161.; UJVÁRY 1991. 52.

a századforduló évtizedeire esett, és elmondható, hogy a politikatudomány és alkotmányelmélet²²⁶ konzervatív felfogású, kiemelkedően színvonalas képviselője volt. Véleményformáló, keresztényi és historikus alapokon nyugvó eszméi erős befolyást gyakoroltak korának közjogi gondolkodására,²²⁷ s az egyik legtöbbet vizsgált hazai jogtudós a közigazgatás-tudomány művelői között.²²⁸

2. A politika következő tanára **Kuncz Ignác** (1841–1903) volt. Ő is (levelező) tagja volt az MTA-nak (1896). Elméleti közjogi munkássága mellett életműve elsősorban az államtudomány jogfilozófiai szempontú művelésében jelentős, nevéhez fűződik a 19. század végi nemzetállam-elmélet leg-részletesebb kidolgozása. A pesti egyetemen szerzett jogtudományi doktori oklevelet (1866). 1866-tól 1873-ig a pécsi jogakadémián oktatott, ezzel párhuzamosan 1868-tól a pesti egyetemen a magyar közjog magántanára lett.²²⁹ 1873-ban a győri,²³⁰ majd 1874-ben a pozsonyi jogakadémiára²³¹ nevezték ki a jog- és államtudomány, az alkotmányjog, a kormányzati politika és a magyar közjog tanárává.²³² 1893 és 1903 között a kolozsvári egyetemen a politika nyilvános rendes tanára volt.²³³

Tudományos munkáiban elsősorban az államszervezet elméleti és módszertani kérdéseivel (államelmélet) és politikatudománnyal foglalkozott. Pályája elején Pauler Tivadar erkölcsöt és jogot szigorúan szétválasztó jogpozitivisták iskoláját, szubjektivisták-racionalisták jogelméleti irányzatát követte. Az 1880-as évektől megjelent állambölcseleti írásaiban már szembeszállt a politikai nemzetnek az egyéntől a társadalmon át az államig ívelő individualista felfogásával, és kidolgozta saját nemzetállam-elméletét. Ebben tagadta az állam társadalmi meghatározottságát, az egyének és társadalmi csoportok államalkotó szerepét. Azt hirdette, hogy az állam sajátos szerkezeti elemekkel (államszervezet, államhatár, államnyelv stb.) rendelkező váz, amelyet a hatalom egyedüli forrása és alánya, az erkölcsi és akarati egységében oszthatatlan, az egyének és azok érdekei fölé helyezett nemzet tölt ki.²³⁴

²²⁶ *Újkori alkotmányok, I–II.* Budapest, 1884–1888; *Politika I. Alkotmánytan.* Budapest, 1895; *Politika II. Közigazgatástan.* Budapest, 1905.

²²⁷ *A kilencvenes évek reformeszméi és előzményeik.* Budapest., 1885; *Az állambatalmak megszűlésének elve.* Budapest, 1892; *Hatvan év tudományos mozgalmi közzét, I–II.* Budapest, 1928, 1935.

²²⁸ ANTAL 2020b. 144.

²²⁹ Budapesti Közlöny 2 (1868) május 23. 1487.

²³⁰ Budapesti Közlöny 7 (1873) március 25. 587.

²³¹ ORTVAY 1884. 147.

²³² Budapesti Közlöny 8 (1874) augusztus 15. 1491.

²³³ Hivatalos Közlöny 1 (1893) június 15. 7.

²³⁴ *A nemzetállam tankönyve.* Pozsony, 1888.

Elsősorban a magyar közjoggal²³⁵ s annak részterületeivel²³⁶ foglalkozott; jogfelfogása normativistaként jellemezhető. Érdekelte még a közigazgatási jog,²³⁷ a büntetőjog, a magyar közjog története, s az államelmélet egyetemese múltjával is foglalkozott. Előbbi területen igen értékes volt az ausztriai közigazgatási törvénycikk bírálata,²³⁸ valamint a hazai közigazgatási szakbíróságok létesítésére irányuló kezdeményezése, amely első volt hazánkban.²³⁹

3. Balogh Artúr (1866–1951) is politikát adott elő, s munkássága elismeréseként az MTA a levelező tagjai közé választotta. Pesten szerzett jogtudományi doktori oklevelet. Németországban és Franciaországban is tanult. A budapesti egyetemen 1898-ban magántanári címet nyert.²⁴⁰ A kolozsvári egyetemre 1904-ben nyilvános rendkívüli,²⁴¹ 1906-ban nyilvános rendes tanári kinevezést kapott,²⁴² s ott 1916-ig tanított. Aktívan politizált: Kolozs megye (1926–1927), 1928 és 1937 között rövid megszakítással Udvarhely megye szenátora volt a román parlamentben. 1928-ban a Romániai Magyar Népliga Egyesület elnökévé választották.

Szakmai munkássága az államjog,²⁴³ az alkotmányjog²⁴⁴ területére esett, de kisebbségjogi²⁴⁵ tanulmányokat is írt. Állambölcseleti írásaiiban a Concha Győző nevével fémjelzett szabadelvű politikai irányzathoz közeli álláspontot foglalt el. Termékeny publicista és tankönyvíró volt. Jelentős a két világháború között kifejtett kisebbségjogi munkássága. Történelmi és szociológiai tanulmányai a sokoldalúságát bizonyítják. Több folyóirat (*Az Ellenzék, A Hét, Magyar Génusz, Pásztortűz, Erdélyi Múzeum, Magyar Kisebbség, Keleti Újság*) munkatársa volt. 1940-ben Magyar Corvin-lánc kitüntetésben részesült.

4. A politikát az általánosabb elnevezésbe – közjog – ágyazottan gondozta Réz Mihály (1878–1921), aki szintén az MTA levelező tagja (1909) volt.

²³⁵ *Az államélet főbb mozzanatai, tekintettel a magyar közjogra.* Pécs, 1870.

²³⁶ *Állami önkormányzat* (akadémiai székfoglaló). Budapest, 1896.

²³⁷ *A közigazgatási bíráskodás.* Jogtudományi Közlöny 13 (1878) 169–171., 193–196., 201–203., 209–211., 228–229., 233–235., 241–242., 249–250., 257–258., 265–268., 274–278., 282–286., 289–290., 306–308., 314–317., 363–366., 370–373.; *A közigazgatás függetlensége a közigazgatási bíráskodásban.* Jogtudományi Közlöny 19 (1884) 49–50.; *Államigazgatási reform.* Pozsony, 1889.

²³⁸ STIPTA 1998b. 359.

²³⁹ STIPTA 2010. 804.

²⁴⁰ Hivatalos Közlöny 6 (1898) 340.

²⁴¹ Hivatalos Közlöny 13 (1905) 13.

²⁴² Hivatalos Közlöny 14 (1906) 289.

²⁴³ *A magyar államjog alaptanai.* Budapest, 1901.

²⁴⁴ *Tanulmányok az alkotmánypolitika köréből.* Budapest, 1895; *A törvényhozó hatalom.* Budapest, 1899.

²⁴⁵ *Les Droits des Minorités et la Défense de Droits en Roumanie.* Genève, 1925.

Az egyetemet Kolozsvárott és Budapesten végezte, majd 1897-ben fél évig Berlinben tanult.²⁴⁶ 1901-től jogabíróként működött Dicsőszentmártonban, utána tanári pályára lépett. Előbb (1907) az eperjesi jogakadémián tanított, s miután 1910-ben Kolozsvárott megszerezte a magántanári képesítést,²⁴⁷ 1913-tól ugyanott, az egyetemen kapott katedrát.²⁴⁸ 1921-ben a Népszövetség főtitkára mellett szervezett magyar titkárságot vezetett. Erősen konzervatív karakterű szakmai munkásságában domináltak a kiegyezéssel²⁴⁹ kapcsolatos közjogi témák, de általánosabb történelemfilozófiai kérdések is foglalkoztatták. Fontos írásai jelentek meg a Filozófiai Társaság Közleményeiben,²⁵⁰ valamint a Budapesti Szemlében.²⁵¹

5. **Szandtner Pál** (1884–1963) zárja a 'politikuskok' sorát Kolozsvárott. Pályáját a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban kezdte. 1911-ben a nagyváradai jogakadémia közjogi és politikai tanszékére kapott meghívást. 1915–1916-ban az akadémia dékánja volt. 1917-ben a kolozsvári egyetemen a közjog,²⁵² 1921-től Szegeden a politika nyilvános rendes tanára.²⁵³ 1928-tól a budapesti egyetemen volt a politikatan professzora.²⁵⁴ Életútjának kiemelkedő, egyben kivételes vonása, hogy a hallgatói élet szociális viszonyainak javításán mindenkinél többen fáradozott. Mint a Főiskolai Tanulmányi és Pályaválasztási Intézet, valamint a Diákjóléti és Diákvédő Iroda vezetője évtizedeken át foglalkozott az egyetemi ifjúság szociális kérdéseivel. Az egyetem érdekében kifejtett sokirányú tevékenysége kevesebb időt engedett tudományos alkotómunkája kibontakozására.²⁵⁵ Szakmai munkássága nem szorítkozott pusztán az államelméletre,²⁵⁶ hanem az említett, szociális problémák megoldási alternatíváinak²⁵⁷ is sok figyelmet szentelt.

²⁴⁶ SZÖGI 2001. 123.

²⁴⁷ Hivatalos Közlöny 18 (1910) 115.

²⁴⁸ Hivatalos Közlöny 21 (1913) 374.

²⁴⁹ *Magyarország és Ausztria közjogi viszonya*. Budapest, 1910.

²⁵⁰ *Imperializmus és liberalizmus*. In: Magyar Filozófiai Társaság Közleményei 3 (1903) Tom. 9. 18–29.; *Az uralom elve a családban*. Magyar Filozófiai Társaság Közleményei 4 (1904) Tom. 11. 40–47.

²⁵¹ *Gróf Dessewffy Aurél*. Budapesti Szemle 49 (1905) Tom. 124. vol. 347. 177–188.; vol. 348. 367–388.

²⁵² Hivatalos Közlöny 25 (1917) 46.

²⁵³ Hivatalos Közlöny 29 (1921) 291.

²⁵⁴ Hivatalos Közlöny 37 (1929) 4.

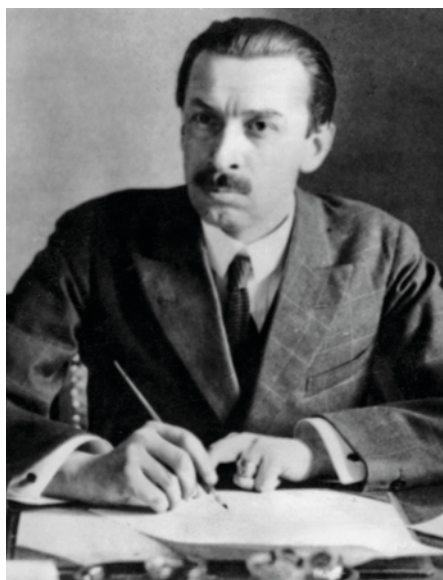
²⁵⁵ RÉVÉSZ 2020. 698.

²⁵⁶ *Az alattvalói engedelmisség problémája. Tanulmány a politikáról*. Nagyvárad, 1914; *A magyar közjog vázlatla*. Kolozsvár, 1918; *Politika*. Budapest, 1931.

²⁵⁷ *A magyar főiskolai ifjúság válsága*. Szeged, 1926; *Az értelmiségi magyar ifjúság jövője*. Budapest, 1931; *Az egyetemi ifjúság tanulmányai és szociális helyzete és az egyetemi reform*. Budapest, 1937.

35. kép Concha Győző (1846–1933), az alkotmány- és közigazgatási jog professzora (1872–1892)

36. kép Szandtner Pál (1884–1963), a magyar közjog, majd politika professzora (1917–1928)

3.2. Büntetőjog, büntető perjog

1. A büntetőjog első tanára **Groisz Gusztáv** (1840–1899) volt. Jogi tanulmányait a nagyszabenyi jogakadémián kezdte, annak elvégzése után pedig kinevezték az erdélyi Királyi Főkörmányszékhez fogalmazó gyakornoknak. 1863-ban a királyi Kolozsvári Jogakadémiára került a büntetőjog és a polgári törvénykezés tanárának.²⁵⁸ 1866-ban szerzett jogi doktorátust, 1872-ben pedig ő lett Kolozsvárott az egyetemen a büntetőjog első rendes tanára.²⁵⁹ Kétszer dékánná, egy ízben (1876/77) rektorra²⁶⁰ választották.

Élénk közéleti tevékenységet folytatott. 1866-tól tagja volt az Erdélyi Római Katolikus Státusnak és az igazgatótanácsnak, kolozsvári egyházi főgondnok, a Szent Ferenciek erdélyrészi tartományának főszindikusa volt. A kolozsvári nemzeti színháznál intendánsként is működött. A kolozsvári Máttyás-szobor felállítására kiírt pályázat bíráló bizottságának egyik tagja.

²⁵⁸ Politikai Ujdonságok 9 (1863) november 19. 547.

²⁵⁹ Budapesti Közlöny 6 (1872) október 3. 1805.

²⁶⁰ *Minő előnye van a laicus-elem befolyásának a büntető igazságszolgáltatásban, különösen pedig, minő értékkel bír az esküdtszéki intézmény és kívánatos-e annak meghonosítása Magyarországhban* (rektori székfoglaló). Kolozsvár, 1877.

A Kolozsvári Atlétikai Club (KAC) becsületbíróságának tagja, 1896-tól Kolozsvár II. kerületének országgyűlési képviselője szabadelvű párti programmal. Ugyanebben az évben miniszteri tanácsosi címet kapott.²⁶¹ Szakmai munkássága a büntetőjog mellett az eljárásjogok²⁶² művelésére is kiterjedt. 1890-ben a kormány küldöttként részt vett a szentpétervári börtönügyi kongresszuson.

2. Mind az anyagi, mind az eljárásjogot gondozta **Lukáts Adolf** (1848–1924) is. Oktatói pályáját a pécsi jogakadémián kezdte (1875–1894), s miután 1878-ban a budapesti egyetemen magántanári képesítést nyert büntetőjogból,²⁶³ 1891-ben kinevezték a pécsi ítélőtáblához, 1894-ben pedig Kolozsvárra a büntetőjog nyilvános rendes tanárának.²⁶⁴ 1921-ben követte a kart Szegedre, ahol 1924-ig tanított. Több ízben volt dékán, s a rektori székbe is eljutott (1916/17). Kutatási területe az anyagi büntetőjog mellett főként a büntető eljárásjog kérdéseinek²⁶⁵ vizsgálatára irányult. Főként kolozsvári évei alatt írt a bűnvádi perrendtartás egyes szakaszairól.²⁶⁶

3. A magyar büntetőjog tudományának kiemelkedő alakja volt **Finkey Ferenc** (1870–1949). A sárospataki jogakadémián kezdett, az utolsó fél-évet azonban már a kolozsvári egyetemen fejezte be, és kitüntetéses jogi doktorátust is ott szerzett (1892). Ezután 1893-tól a sárospataki jogakadémián büntetőjogot és jogbölcseletet tanított. 1912-től a kolozsvári egyetem büntető eljárásjogi,²⁶⁷ 1915-től a pozsonyi egyetem büntetőjogi,²⁶⁸ 1921 és 1923 között a szegedi egyetem büntetőjogi tanáraként oktatott.²⁶⁹ Az MTA előbb levelező (1908), majd rendes (1929), utóbb tiszteletbeli (1938) tagjává választotta. Gyakorló jogászi pályája is jelentős volt. 1923 és 1930 között koronaügyész-helyettes, 1930-tól kúriai tanácselnök, majd 1935-től 1940-ig – nyugalmomba vonulásáig – koronaügyész. 1939-ben a Felsőház

²⁶¹ Budapesti Közlöny 30 (1896) október 8. 1.

²⁶² *Magyar polgári törvénykezési rendtartás (1868. évi LIV. tc. felvilágosító és utasító jegyzetekkel)*. Kolozsvár, 1870.

²⁶³ ECKHART 1936. 676.

²⁶⁴ Hivatalos Közlöny 2 (1894) 214.

²⁶⁵ *A vádalárbelyezés, a közvetlen idézés és a főtárgyalás*. Kolozsvár, 1905; *Az esküdtbíróság. A főtárgyalás befejező része*. Budapest, 1910; *A fiatalokoriak bíróságáról*. Kolozsvár, 1913.

²⁶⁶ HUSSEIN 2020. 470.

²⁶⁷ Hivatalos Közlöny 20 (1912) 235.

²⁶⁸ Hivatalos Közlöny 23 (1915) 360.

²⁶⁹ Hivatalos Közlöny 29 (1921) 291.

tagjává nevezték ki.²⁷⁰ Szakmai munkássága az anyagi büntetőjog²⁷¹ mellett a büntető eljárásjog²⁷² volt, de szakterületének történeti előzményei²⁷³ és a fiatalkorúak szempontjai²⁷⁴ is élenken foglalkoztatták. A büntetőjogi dogmatika területén Karl Binding, a kriminológiai kérdésekben Franz v. Liszt követője volt. Egyik megalapozója volt a modern magyar büntetés-végrehajtási jognak, szemléletében a humánus, liberális irányzatot követte.

3.3. Közigazgatási jog és pénzügyi jog

1. A közjog és a közigazgatási jog tanára volt **Korbuly Imre** (1844–1876). A pesti egyetemen volt joghallgató. Tanulmányai végeztével 1868-ban a győri jogakadémiára kapott kinevezést (tanársegéd és könyvtárnok), s hamarosan (1869) helyettes rendkívüli tanárrá, fél év múlva pedig – a doktori fok elnyerése után – a pozsonyi jogakadémián kapott katedrát (magyar közjog és jogtörténelem), továbbá a közigazgatási és pénzügyi törvényisme előbb helyettes rendkívüli, 1870-től a közjog rendkívüli tanárává neveztetett ki.²⁷⁵ A kolozsvári egyetemen a közjog és közigazgatási jog első rendes tanára lett.²⁷⁶ Fiatalon, 1876. március 5-én hunyt el Budapesten. Ifjúkorában leginkább egyházi költeményeket írt. Szakmai munkásságában a közjogi intézmények²⁷⁷ elemzésére fektetett nagy hangsúlyt, de a történeti érdeklődése²⁷⁸ is élenk volt.

2. A közjog mellett a közigazgatási jogot és a pénzügyi jogot is gondozta **Torma Károly** (1829–1897). A kolozsvári líceumban tanult jogot. A szabadságharc bukása után közjoggal és régészettel is foglalatzkodott. 1857-ben látogatta meg csicsókeresztúri birtokán Theodor Mommsen, a híres

²⁷⁰ HAEFFLER 1940. 437–438.; UJVÁRY 1991. 55.

²⁷¹ *Büntetőtani problémák* (MTA Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata, 4.). Budapest, 1933; *A tételes jog alapelvei és vezéreszméi*. Budapest, 1908; *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1914.

²⁷² *A magyar büntető perjog tankönyve*. Budapest, 1916.

²⁷³ *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete, 1619–1914*. Sárospatak, 1948 (A Jogászok a Kultúráért Alapítvány Kiadványa, 2000).

²⁷⁴ *A fiatalkorúak büntetőjoga Észak-Amerikában*. Budapest, 1913.

²⁷⁵ ORTVAY 1884. 146.

²⁷⁶ Budapesti Közlöny 6 (1872) október 3. 1805.

²⁷⁷ *Magyarország közjoga illetőleg a magyar államjog rendszere*. Budapest, 1884; *A báni méltóság, tekintettel a horvát-, dalmát- és tótországi, nem különben a szörényi, bosnyákországi, macsói, sói, ozorai, bronchi, kruchoi, bolgárországi, nándorfehérvári, zrebreniki, jajczai, szabácsi és szerémi bánóságok történelmi s közjogi viszonyaira*. Pest, 1868.

²⁷⁸ *Magyarország közjoga. Magyar államjog. Tekintettel a történeti fejlődésre különösen pedig az 1848-ik és legújabb törvényeink által eszközölt átalakításokra*. Budapest, 1871.

német római jogász és ókortörténész, midőn a berlini tudományos akadémia megbízásából Erdélybe utazott. Tormát az MTA 1861-ben levelező, 1881-ben rendes tagjává választotta.

A kolozsvári egyetemen Torma 1877-ben lett a közjog tanára,²⁷⁹ de 1878-tól már a budapesti egyetemen oktatott régészetet.²⁸⁰ Feltárta Aquincum romjait, megalapította az Aquincumi Múzeumot. Másfelől Dácia kutatásával és leírásával is foglalkozott. 1887-ben nyugdíjazták, ezután Rómába költözött. A Történelmi Társulat választmányának, a bécsi régészeti bizottságnak és a római archeológiai intézetnek is tagja volt. Főmunkatársként vett részt Mommsen Dacia epigraphiájának összeállításában. Erős történelmi érdeklődése²⁸¹ miatt legfontosabb munkái a régészet szakterületén²⁸² kaptak publicitást.

3. Közjogot, közigazgatási jogot tanított **Lindner Gusztáv** (1836–1909), akinek szakmai érdeklődése azonban erősen jogtörténelmi karakterű volt. A nagyszebeni jogakadémián, később a bécsi egyetemen folytatta tanulmányait, ahol jogi doktorátust is szerzett (1859). Ezután ügyvéd lett, 1869-ben pedig országgyűlési képviselővé választották. 1870-ben ismét Nagyszebenbe került, ahol kilenc éven át a jogakadémia tanára és igazgatója volt.²⁸³ A kolozsvári egyetemnek 1879 és 1901 között rendes tanára,²⁸⁴ két ízben a jogi kar dékánjává választották. Bár a tételes közjog tanára volt, ebbéli szakmai aktivitása talán csak a tűzbiztonsággal kapcsolatban álló dolgozataiban²⁸⁵ manifesztálódott. Tudományos munkássága erősen történelmi jellegű. Kiemelkedőek azon írásai, amelyek az erdélyi szászok jogforrásainak értékelésével, a történelmi gyökerek, viszonyok feltárásával álltak kapcsolatban.²⁸⁶

4. A közjog, közigazgatási jog professzora volt **Nagy Ernő** (1853–1921) is. Tanulmányait a budapesti jogi karon végezte, ahol jogi doktorátust is szerzett (1877). Ezután állami ösztöndíjjal fél-fél évet a lipcsei és a berlini

²⁷⁹ Budapesti Közlöny 11 (1877) január 16. 345.

²⁸⁰ Budapesti Közlöny 12 (1878) december 29. 9493.

²⁸¹ *Késmárki Tököly Imre naplója 1676–1678. évekből*. Pest, 1866; *Okmányok az 1607. és 1608. évek történetéhez*. Pest, 1867.

²⁸² *Dacia filozofia a rómaiak alatt*. Kolozsvár, 1863; *A limes dacicus felső része* (Értekezések a Tört. Tudományok Köréből IX.). Bp., 1880; *Inscripfen aus Dacia, Moesia superior und Pannonia inferior*. Wien, 1882.

²⁸³ Budapesti Közlöny 4 (1870) augusztus 30. 3839.

²⁸⁴ Budapesti Közlöny 13 (1879) május 16. 3847.; ÁMÁN 2021. 73–85.

²⁸⁵ *Das Feuerlöschwesen der kön. fr. Stadt Hermannstadt*. Hermannstadt, 1875; *Az építkezési és tűzrendészeti, valamint tűzbiztosítási ügynek reformja Magyarországon*. Budapest, 1877; *Das Feuer. Eine culturhistorische Studie*. Brünn, 1881.

²⁸⁶ *Az Altenburger-féle codex nagyszebeni kéziratának szövegkinyomtatása*. Kolozsvár, 1885; *A sváb-tükör az erdélyi szászoknál*. Kolozsvár, 1894.

egyetemen tanult,²⁸⁷ majd másfél évet a párizsi egyetemen töltött.²⁸⁸ Párizsi tartózkodása alatt a Société de l'Enseignement Supérieur megválasztotta rendes tagjává, 1880-ban pedig a Société Internationale des Études d'Économie Sociale mint levelező tagot Magyarországra vonatkozó tudósítás tisztevel bízta meg. Hazatérte (1880) után a nagyváradi jogakadémia közjogi és politikai tanszékére nevezték ki előbb helyettes, majd rendkívüli és 1885-től rendes tanárnak. Szakmai teljesítményének elismeréseként az MTA levelező tagjává választotta (1895). 1896-ban kinevezték az Országos Közoktatási Tanácsba. 1902 és 1912 között a kolozsvári egyetem tanára,²⁸⁹ utána – haláláig – Budapesten oktatta a közjogot.²⁹⁰ Közjogi munkássága átfogó, nagy munkákban,²⁹¹ valamint számos rövidebb cikkben²⁹² kapott publicitást. Száznál több szócikket írt a Pallas Nagy Lexikonba, s rengeteg műve jelent meg egyéb szaklapokban.

5. A közigazgatási jog mellett a pénzügyi jogot is kiemelkedő alapossággal gondozta **id. Boér Elek** (1872–1952). Egyetemi tanulmányait Kolozsvárott, Bécsben²⁹³ és Berlinben²⁹⁴ végezte (1893–1897). Kötüntetéses (*sub auspiciis Regis*) jog- és államtudományi doktori oklevelét 1898-ban kapta meg a kolozsvári egyetemen.²⁹⁵ Ugyanott magántanári kinevezést kapott 1906-ban,²⁹⁶ 1908-tól rendkívüli,²⁹⁷ 1910-től pedig már a közigazgatási és a pénzügyi jog rendes egyetemi tanára.²⁹⁸ Ő is követte az egyetemet Szegedre, ahol ugyanezeket a tárgyakat gondozta. 1922-ben nyugdíjazták; ezután Budapesten folytatta tevékenységét, s politikai feladatokat is vállalt. 1926 és 1931 között a washingtoni hármas vegyes döntő bíróságnál képviselte Magyarországot. A Közigazgatási Bíróság bírója 1926-tól, majd 1940-től elnöke. A háború utáni korszak politikai áldozata lett fiával, a közgazdász *ifj. Boér Elek*kel együtt: 1951-ben kitelepítették Újfehértóra, s mindketten

²⁸⁷ SZÖGI 2001. 98.

²⁸⁸ SZÖGI–VARGA 2018. 42.

²⁸⁹ Budapesti Közlöny 36 (1902) július 29. 1.

²⁹⁰ Hivatalos Közlöny 20 (1912) 545.

²⁹¹ *Magyarország közigazgatási jogja* (egyetemi tankönyv). Budapest, 1887; *Magyarország közigazgatási jogja*. Budapest, 1912–1914.

²⁹² *Az arisztokrácia mint társadalmi osztály*. Nagyvárad, 1885; *Az ausztriai császári cím fölveteléről* (akadémiai székfoglaló). Budapest, 1897; *A házi törvények és a renúnciació*. Budapest, 1897; *A közjogi tudományos műveléséről*. Budapest, 1902.

²⁹³ PATYI 2004. 88.

²⁹⁴ SZÖGI 2001. 119.

²⁹⁵ Budapesti Közlöny 32 (1898) november 15. 1.

²⁹⁶ Budapesti Közlöny 40 (1906) december 30. 1.

²⁹⁷ Hivatalos Közlöny 16 (1908) 306.

²⁹⁸ Hivatalos Közlöny 18 (1910) 71.

ott haltak meg – előbb az apa (1952), majd a fiú (1954). Szakmai munkássága a közigazgatási jog és a pénzügyi jog általános és alapkérdéseivel foglalkozott;²⁹⁹ kiemelt érdemelnek a közigazgatási bíráskodást érintő írásai.³⁰⁰ Az általa megfogalmazott *de lege ferenda* javaslatok akár napjainkban is alkalmasak lehetnek arra, hogy ösztönzőleg hassanak a jogalkotásra.³⁰¹ A két világháború között több tucat előadást tartott különböző nemzetközi konferenciákon a magyar és az európai kisebbségi egyházak helyzetéről, a békeszerződések revíziójának lehetőségeiről és a Népszövetség működéséről.

4. Gazdaságtudományok

4.1. Statisztika

1. A jog- és államtudományi képzés régtől szerves részét képezték a gazdaságot legközelebről érintő stúdiumok, így a statisztika is, amelynek első tanára **Vályi Gábor** (1844–1926) volt. Apja, Vályi Károly Marosvásárhely postamestere volt. Marosvásárhelyen és Pesten végzett jogi tanulmányokat, kitűnő eredménnyel. 1866-tól a marosvásárhelyi jogakadémián tanított (1866–1870), majd 1872 és 1905 között a kolozsvári egyetemen a statisztika professzora.³⁰² Kétszer választották meg a kar dékánjának, egyszer pedig rektornak (1900/01). Egyházi tisztségeket is vállalt, több társadalmi egyesületnek volt tagja. Szakmai munkássága a statisztika elmélyült kutatásában bontakozott ki. Foglalkozott a statisztika elméleti kérdéseivel, a komparatív szemlélet³⁰³ jellemezte kutatási módszertanát.

2. A statisztika professzora volt **Kenéz Béla** (1874–1946) is. A budapesti egyetemen tanult jogot, s szerzett államtudományi doktori oklevelet (1895). Ezt követően két évig a lipcsei³⁰⁴ és a londoni³⁰⁵ egyetemeken folytatott

²⁹⁹ *Magyar közigazgatási jog (Általános rész)*. Kolozsvár, 1908; *Magyar közigazgatási és pénzügyi jog I. (Általános rész)*. Budapest, 1912.

³⁰⁰ *A közigazgatási bíráskodás céljáról, tárgyköréről és szervezetéről. Tanulmány a közigazgatási jog köréből*. Bp., 1903; *Közigazgatási bíráskodás. Tanulmány a közigazgatási jog köréből*. Budapest, 1907; *Törvényhatósági önkormányzatunk és közigazgatási bíróságunk hatáskörének kiterjesztése*. Budapest, 1908.

³⁰¹ SIKET 2020. 92.

³⁰² Budapesti Közlöny 6 (1872) október 16. 1897.

³⁰³ *Magyarország statisztikája nemzetközi összehasonlításokkal s általános résszel, mint bevezetéssel*. Kolozsvár, 1905.

³⁰⁴ SZÖGI 2001. 405.

³⁰⁵ SÁRKÓZI 2013. 164.

közgazdaságtani és statisztikai tanulmányokat. 1897-től előbb a Központi Statisztikai Hivatal alkalmazásában állt, majd 1903-ban a Kereskedelemügyi Minisztériumba került, ahol hamar osztálytanácsosi kinevezést kapott. Ezzel párhuzamosan 1906-ban a statisztika tárgyköréből habilitált és magántanári képesítést szerzett a pesti egyetemen.³⁰⁶ Köztisztviselői pályáját 1907-ben feladta, s nyilvános rendkívüli tanárként³⁰⁷ egészen 1917-ig oktatta Kolozsvárott a statisztikát. 1917-ben a budapesti egyetemen a statisztika rendes tanára, egyúttal a statisztikai szeminárium és kisebbségjogi intézet igazgatója lett;³⁰⁸ haláláig az egyetemen tanított.

Kolozsvárott a városi törvényhatóság bizottsági tagja volt, 1914-ben közreműködött az Erdélyi Szövetség megalakításában. 1920-tól az Országos Kiszgazda- és Földműves Párt, 1922-től a Nemzeti Egység Pártja színeiben Szolnok nemzetgyűlési képviselője volt. 1921–22-ben a nemzetgyűlés második alelnökeként is tevékenykedett. 1927-ben bekerült az országgyűlésbe az Egységes Párttal; a pénzügyi és házszabály-revíziós bizottság elnöke s a közjogi bizottság alelnöke lett. Károlyi Gyula kormányában kereskedelemügyi miniszter volt (1931. augusztus 24. – 1932. október 1.). Tudományos munkássága általános kérdések³⁰⁹ mellett a társadalom- és gazdaságstatisztikai³¹⁰ elemzésekre irányult. Behatóan foglalkozott népmozgalmi idősorok vizsgálatával, de legjelentősebbek a foglalkoztatottsági és munkaerőpiaci felmérései voltak.³¹¹ Érdeklődése kiterjedt az egyes földbirtoktípusok és a munkaintenzitás összefüggéseinek vizsgálatára is.³¹² Az 1910-es években fogalmazta meg először földbirtok-politikai elveit,³¹³ s később osztotta azt a véleményt, hogy az erdélyi magyarság helyzetét tudatos telepítés- és földbirtok-politikával lehet megerősíteni.³¹⁴

³⁰⁶ Budapesti Közlöny 40 (1906) május 27. 1.

³⁰⁷ Budapesti Közlöny 41 (1907) szeptember 7. 1.

³⁰⁸ Hivatalos Közlöny 25 (1917) 356.

³⁰⁹ *A statisztika elmélete*. Pozsony–Budapest, 1903.

³¹⁰ *Népünk szaporodása*. Budapest, 1905; *Magyarország népességi statisztikája*. Budapest, 1906; *Nép és föld. A gazdasági élet statisztikája*. Budapest, 1917.

³¹¹ *A munkaközvetítés külföldön és hazánkban*. Budapest, 1896.; *A munkanélküliség a Német-birodalomban*. Budapest, 1897.; *A városok fejlődése és jelentősége*. Budapest, 1905.; *Sztrájkstatisztika. Magyarország ipari sztrájkjainak statisztikája*. Budapest, 1907.; *Kivándorlás és iparvédelem*. Kolozsvár, 1911.

³¹² *Gazdák és mesteremberek pusztulása*. Pécs, 1909.; *Földbirtokpolitika külföldön és itthon*. Kolozsvár, 1913.

³¹³ *Európa földbirtokpolitikája a háború előtt és a háború után* (akadémiai székfoglaló). Budapest, 1930.

³¹⁴ *Javaslatok a nemzetiségi kérdés megoldására*. Magyar Társadalomtudományi Szemle 6 (1913) 250–272.

3. A statisztika utolsó kolozsvári tanára **Kovács Gábor** (1883–1920) volt. 1900-ban a kolozsvári egyetem jogi karára iratkozott be. A harmadik tanévet külföldön töltötte: az első félévben a strassburgi egyetemen jogot,³¹⁵ a második félévben Jénában jogot és államigazgatást hallgatott.³¹⁶ Mindkét helyen intenzíven részt vett a szemináriumi munkában is. 1905-ben szerzett Kolozsvárott államtudományi doktorátust. 1905-től a debreceni jogakadémia tanára, 1914-től a debreceni,³¹⁷ majd 1918-tól³¹⁸ a kolozsvári egyetem nyilvános rendes tanára.

A Magyar Közgazdasági Társaság igazgatósági választmányának, a Társadalomtudományi Társaság, a debreceni Csokonai-kör, ugyanott a Társadalomtudományi Kör, a Magyar Fajegészségtani és Népesedéspolitikai Társaság rendes tagja, a Miskolci Napló belső munkatársa és a Huszadik Század munkatársa, illetve a debreceni református egyház presbitériumának póttagja (a jogakadémia részéről) volt. Szakmai munkásságából kiemelhetők társadalomstatisztikai, demográfiai munkái,³¹⁹ és jelentősek a gazdaságelméleti³²⁰ dolgozatai is.

4.2. *Nemzetgazdaságtan*

1. A kolozsvári jogászképzés életkorban rangelső professzora, **Berde Áron** (1819–1892) a nemzetgazdaság című stúdiumot gondozta. 1842 és 1844 között a berlini egyetemen tanult,³²¹ ahol a természettudományokat is tanulmányozta, Giessenben a vegytani elemzés céljából egy hónapot töltött, majd Franciaországban és Svájcban is megfordult. Hazatérte után a kolozsvári unitárius kollégiumban a természettudományok oktatásával foglalkozott (1844–1863). Ekkor szervezték meg Kolozsvári Jogakadémiát, ahol tanszéket kapott, mint a nemzetgazdaság és politika rendes tanára;³²² utóbb a statisztika, a pénzügytan, az osztrák birodalomhoz tartozó országok történelme jutottak neki rendkívüli tantárgyakul.³²³ A kolozsvári egyetem alapításakor nyilvános rendes tanári kinevezést kapott a

³¹⁵ SZÖGI 2001. 470.

³¹⁶ SZÖGI 2001. 334.

³¹⁷ Hivatalos Közlöny 22 (1914) 444.

³¹⁸ Hivatalos Közlöny 26 (1918) 472.

³¹⁹ *A szociálizmus*. Budapest, 1907; *A népesedés elmélete*. (Társadalomtudományi és gazdaságtörténeti kutatások, IV.) Debrecen, 1908.

³²⁰ *Társadalmi gazdaságtan*. Debrecen, 1914.

³²¹ SZÖGI 2001. 76.

³²² Pesti Napló 14 (1863) november 18. 2.

³²³ SZABÓ 1996. 112.

nemzetgazdaság- és pénzügytan tanszékére.³²⁴ Ő lett az egyetem első rektora, de dékánna is megválasztották (1883/84). Az MTA levelező tagjai sorába választotta (1858). Szakmai érdeklődése erősen természettudományos karakterű volt, de komolyan foglalkozott gazdaságtani kérdésekkel³²⁵ is. Korának egyik kiemelkedő alakja volt, tudományos munkái korszakalkotók voltak, és jelentősen hozzájárultak a hazai tudományos élet alakulásához.³²⁶

2. Szintén a nemzetgazdaságtant oktatta **Pisztóry Mór** (1841–1906). 1868-ban a pesti egyetemen a jog- és államtudományok doktorává avatták, ugyanott 1869-ben magántanári képesítést nyert nemzetgazdaságtan- és pénzügytanból.³²⁷ 1869-től előbb a kassai, majd a győri jogakadémián rendkívüli, 1872-től pedig rendes tanárként működött. 1874-től Pozsonyba nevezték ki a statisztika és közigazgatási jog tanárává.³²⁸ Kolozsvárra 1891-ben került a nemzetgazdaságtan és pénzügytan tanáráként.³²⁹ 1887-ben az MTA statisztikai és nemzetgazdasági bizottságának tagja lett, 1895-ben pedig az Országos Közegészségi Egyesület tiszteletbeli tagjává választotta. Szakmai érdeklődése a nemzetgazdaságtan fő kérdéseire³³⁰ irányult, de jelentősek a statisztikai³³¹ vonatkozású munkái is. Egyetemtörténettel³³² ugyancsak foglalkozott.

3. A nemzetgazdaságtan utolsó kolozsvári tanára **Navratil Ákos** (1875–1952) volt. Budapesten szerzett államtudományi doktori oklevelet 1899-ben, közben 1895/96-ban a berlini egyetemen folytatott tanulmányokat.³³³ 1902-ben közgazdaságtanból magántanári képesítést nyert a budapesti egyetemen.³³⁴ 1903-ban a kassai jogakadémiára nevezték ki a közgazdaságtan, pénzügytan és magyar pénzügyi jog rendes tanárává.³³⁵ 1905-től a kolozsvári egyetemen a nemzetgazdaságtan és pénzügytan előbb nyilvános

³²⁴ Budapesti Közlöny 6 (1872) október 3. 1805.

³²⁵ *Mit teygen az erdélyi gazda, hogy jólétre jusson.* Kolozsvár, 1859.

³²⁶ KOVÁCS 2020. 42.

³²⁷ ECKHART 1936. 675.

³²⁸ Budapesti Közlöny 8 (1874) augusztus 15. 1497.

³²⁹ Budapesti Közlöny 25 (1891) szeptember 15. 1.

³³⁰ *Nemzetgazdaságtan.* Budapest, 1905; *A nemzetgazdaságtan haladása és iránya az utolsó tízenöt év alatt.* Budapest, 1887.

³³¹ *Az Osztrák-Magyar Monarchia statisztikája.* Budapest, 1874.; *A kolozsvári Magyar Királyi Ferencz-József-Tudomány-egyetem története és statisztikája.* Kolozsvár, 1896.

³³² *A kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem története és statisztikája.* Kolozsvár, 1896.

³³³ SZÖGI 2001. 119.

³³⁴ Budapesti Közlöny 36 (1902) november 30. 1.

³³⁵ Budapesti Közlöny 37 (1903) január 24. 1.

rendkívüli,³³⁶ majd 1909 és 1918 között³³⁷ nyilvános rendes tanára volt. 1918 és 1948 között³³⁸ a budapesti egyetemen folytatta professzori működését. Párhuzamosan az egyetemi közgazdasági intézet és szeminárium igazgatója volt, s pénzügyi jogi előadásokat is tartott. Kétszer viselte a jogi kar dékáni s egy alkalommal (1941/42) az egyetem rektori tisztségét. Az MTA előbb levelező (1927), majd (1939) rendes tagjává választotta, de 1949-ben tanácskozó taggá minősítették át. Tiszteletbeli tagja volt az Osztrák-Magyar Kereskedelmi Kamarának, tagja a Magyar Gazdaságkutató Intézet elnöki tanácsának. Munkássága az elméleti közgazdaságtan³³⁹ fontos kérdéseinek vizsgálatára irányult. A kontextusuktól megfosztott, elvont gazdasági kérdések tanulmányozása helyett a társadalmi közgazdaságtannak a jog, a filozófia, az etika, a szociálpolitika vagy a technika felől is megközelíthető jelenségeinek átfogó vizsgálatára helyezte a hangsúlyt.³⁴⁰

³³⁶ Budapesti Közlöny 39 (1905) augusztus 19. 1.

³³⁷ Budapesti Közlöny 43 (1909) február 12. 1.

³³⁸ Budapesti Közlöny 52 (1918) szeptember 5. 1.

³³⁹ *Állami beavatkozás és egyéb értekezések*. Budapest, 1898.; *A gazdasági élet elemi jelenségei*. Budapest, 1901.; *A gazdasági élet és a jogi rend: adalék a másodlagos gazdasági jelenségek elméletéhez*. Budapest, 1905.; *A társadalmi gazdaságtan és a közháztartástan vázolata*. Budapest, 1908.; *Új szempontok a közgazdaságtanban*. Budapest, 1917.; *Gazdasági politikánk a háború után*. Budapest, 1917.; *Valutánk helyreállítása*. Budapest, 1918.; *Közgazdaságtan, I–II*. Budapest, 1933–1939.

³⁴⁰ *Új törvényjavaslatunk a szövetkezetekről*. Budapest, 1904.; *Gazdaság és erkölcs*. Budapest, 1904.